

ARCHÍV

NEMECKÝ PORADCA ERICH GEBERT A JEHO SNAHY O OVPLYVNENIE PRIEBEHU ARIZÁCIÍ NA SLOVENSKU

EDUARD NIŽŇANSKÝ – KATARÍNA PSICOVÁ

NIŽŇANSKÝ, Eduard – PSICOVÁ, Katarína. Advisor Erich Gebert and his efforts to influence the course of Aryanization in Slovakia. *Historický časopis*, 2021, 69, 4, pp. 693–728, Bratislava.

In this study, we deal with the unknown efforts of the Nazi adviser to the Ministry of Economy Erich Gebert to influence the process of Aryanization in Slovakia. These efforts are also interesting because in 1940 a special office was created – the Central Economic Office, which was also to deal with the issue of Aryanization. A counsellor for the Jewish question – Dieter Wisliceny – also worked in Slovakia. Gebert's efforts in 1941–1943 to influence the Aryanization process were unsuccessful. These failures also show the possibilities of Slovak ministers, or administration to negotiate issues with Nazi Germany in some way and not to simply submit.

Key words: Anti-Semitism. Aryanization. Advisor. Nazi-Germany. Slovak state.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2021.69.4.6>

Slovensko-nemecké vzťahy v rokoch 1939 – 1945 sú stále objektom výskumu a možno povedať, že aj naďalej sa objavujú nové aspekty tohto problému.¹ Nakoniec problém interpretácie sa odvíja už od vzniku Slovenského štátu (od 21. 7. 1939 Slovenskej republiky), ktorý bol daný geopolitickou snahou nacistického Nemecka posilniť svoju pozíciu v strednej Európe a zlikvidovať Česko-Slovensko, na čo Hitler čakal od Mníchovskej dohody. Následne *Schutzvetrag* (Ochranná zmluva) a tajný dodatok pomerne jasne určili pozíciu obidvoch aktérov. Na jednej strane bolo umožnené nacistickému Nemecku vytvoriť *Schutzzone* (Ochranné pásmo) na západnom Slovensku, v ktorej boli počas celej existencie Slovenskej republiky umiestnené nemecké vojenské

1 Pozri napr. BYSTRICKÝ, Valerián. *Zahraničnopolitické súvislosti vzniku Slovenského štátu 14. marca 1939*. Bratislava: Veda, 2014 ISBN-978-80-224-1364-0; PETRUF, Pavol. *Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939 – 1945*. Bratislava: Prodama, 2011 ISBN 978-80-89396-15-3; SCHVARC, Michal. *Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939 – 1945 a jej postavenie v rámci nemeckej sféry vplyvu*. In BYSTRICKÝ, Valerián et al. *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848 – 1992*. Bratislava: Veda, 2012, s. 231 – 252. ISBN 978-80-224-1223-0.

jednotky a na druhej strane sa slovenská strana zaviazala v článku 3, že „*bude svoje vojenské sily organizovať v úzkej shode s nemeckou brannou mocou*“ a v článku 4 „*Primerane ochrannému dohodnutému pomeru bude slovenská vláda viesť svoju zahraničnú politiku v úzkej shode s nemeckou vládou.*“² Slovensko za to získalo istotu v podobe 25-ročnej „ochrany“. Tieto vzťahy boli determinované ďalšími bilaterálnymi dohodami, ktoré však jasne určili postavenie Slovenskej republiky ako satelita nacistického Nemecka. V tomto ohľade možno spomenúť zmluvu o ochrannom pásme³ či zmluvu o brannom hospodárstve.⁴ Napokon už v roku 1939 pôsobila na Slovensku Nemecká vojenská misia, ktorá jednoznačne zasahovala do hospodárskej i vojenskej politiky štátu.⁵

Rokovania v Salzburgu v júli 1940 bývajú označované ako zmena politiky nacistického Nemecka voči Slovenskej republike, resp. majú byť ukázkou zásahu do vnútornej politiky Slovenskej republiky. Chceme však zdôrazniť, že nacistické Nemecko zasiahlo už viackrát predtým do vnútornej i zahraničnej politiky Slovenska. Ako príklad možno uviesť vyradenie Karola Sidora z vnútornej politiky už v roku 1939, či doteraz marginalizovaný zásah nastickej politiky v čase prípravy vojny proti Poľsku, keď slovenskej strane pri rokovaníach odovzdali dokonca aj text plagátu, ktorý bol následne vyvesený po celom Slovensku.⁶ Nemecký vyslanec Hans Bernard, ktorý sa spomenutých rokovaní osobne zúčastnil, neskôr napísal: „*Slovensko bolo vizitkou, ktorú sme ukazovali malým juhovýchodoeurópskym štátom a obzvlášť slovanským národom: takto samostatne môže žiť malý štát, ktorý sa vydá pod ochranu Veľkonemeckej ríše. Bolo jasné, že ‚prezentácia vizitky‘ bude časovo obmedzená v závislosti od vývoja politickej situácie v Európe.*“⁷ Nacistický diplomat tým jasne vyjadril postavenie Sloven-

2 Bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. (ed.). *Slovensko-nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR*. Prešov: Universum, 2009, s. 304 – 306. ISBN 978-80-89046-61-4.

3 Pozri napr. BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojny proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945*. Bratislava: VHÚ, 2019, s. 13 – 39. ISBN 978-80-89523-60-3; HUBENÁK, Ladislav. Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939. In *Sborník archívnych prací*, 2, 1967; TULKISOVÁ, Jana. Činnosť Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku a ohraničenie ochranného pásma. In *Slovensko medzi 14. 3. 1939 a salzburskými rokovaniami*. Prešov: Universum, 2007, s. 419 – 433 ISBN 978-80-8068-669-7.

4 Pozri napr. NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana. Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej zmluvy o vojnovom hospodárstve z 30. 1. 1940. In *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 4, s. 109 – 125.

5 Bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana. Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. In *Vojenská história*, 2007, roč. 11, č. 4, s. 36 – 60. ISSN 1335-3314.

6 Bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, ref. 2, s. 603 – 612.

7 Bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, ref. 2, s. 853 – 856.

ska v geopolitických plánoch nacistického Nemecka, hoci navonok vyzerala Slovenská republika ako suverénny štát.

Vo vzťahu k otázke pôsobenia poradcov treba zopakovať, čo už napísali viacerí historici: nemeckí poradcovia neprišli na Slovensko až po Salzburgu.⁸ Z tohto hľadiska možno vidieť skôr postupné rozširovanie ich pôsobnosti.⁹

Z hľadiska nacistickej koncepcie ovládania (aj Slovenska) môžeme citovať Adolfa Hitlera, ktorý v Salzburgu roku 1940 pri stretnutí s Jozefom Tisom jasne vyhlásil: „[...] *Nemecko požaduje ako protislužbu vnútropoliticky lojálne a jednoznačné priznanie sa Slovenska k nemeckej veci. [...] Myšlienka nemecko-slovenskej spolupráce však nesmie vo vláde len pretrvávať, ale musí byť pevne ukotvená v národe*“.¹⁰

Úlohou nemeckých poradcov bolo presadzovať, aby sa Slovensko prihlásilo aj prakticky k „nemeckej veci“. Túto tézu jasne vyjadril nemecký vyslanec Hanns Elard Ludin: „*Poradcovia vyslaní rišou sa majú spolupodieľať na utváraní a formovaní štátu, a to v sektore, ktorý im bol pridelený – v politickom, hospodárskom alebo v administratívnom. Je pochopiteľné, že zásady vedenia národa, štátu a hospodárstva, ktoré navrhli a použili, musia zodpovedať princípom platným a zaužívaným v ríši*“.¹¹

Príchod väčšieho počtu poradcov presadzoval už spomínaný prvý vyslanec nacistického Nemecka H. Bernard. Realizáciu tohto systému po Salzburgu doslova spoluorganizoval nový vyslanec Manfred von Killinger, ako aj štátny podtajomník pre Auswärtiges Amt (ministerstvo zahraničných vecí) Martin Luther. Podľa historičky T. Tönsmayer na Slovensko prišlo 70 – 80 ľudí vrátane pomocného personálu, pričom nesmieme zabúdať na dve nemecké vojenské misie.¹² Bolo otázne, do akej miery sa poradcovi podarí realizovať spomínané predstavy a plány. Vlastne už pred Salzburgom Eduard Frauenfeld pôsobiaci na Úrade pro-

8 Bližšie pozri napr. SCHVARC, Michal. Úvaha nemeckého vyslanca Hannsa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku. In *Pamäť národa*, 2008, č. 3, s. 61 – 73. ISSN 1336-6297.

9 K problematike poradcov pozri KAISER, Johann. *Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der Slowakei 1939 – 1945. Dizertačná práca*. Bochum: Ruhr Universität, 1969; SUŠKO, Ladislav. Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939–1941. In *Historické štúdie XXIII/1979*, s. 5 – 23; TÖNSMAYER, Tatjana. *Das Dritte Reich und die Slowakei (1939 – 1945). Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eingensinn*. Paderborn: Schöningh, 2003. ISBN 3-506-77532.

10 Bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, ref. 2, s. 885 – 890.

11 Bližšie pozri ref. 2; NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. *Slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945 v dokumentoch II. Od vojny proti ZSSR po zánik Slovenskej republiky v roku 1945*. Prešov: Univerzum, 2011, s. 263 – 274. ISBN 978-80-89046-68-3.

12 Bližšie pozri TÖNSMAYER, *Das Dritte Reich und die Slowakei*, ref. 9, s. 67 – 68; NIŽŇANSKÝ, ref. 2, s. 908 – 909; BAKA, *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945*, ref. 3.

pagandy nemal vo svojom pôsobení veľa úspechov.¹³ Podobne môžeme povedať, že sa nedarilo ani poradcovi pre HSLS Hansovi Pehmovi.¹⁴ Po vypuknutí SNP ostalo na Slovensku 14 poradcov.¹⁵

V tejto súvislosti môžeme spomenúť, že na Slovensko prišiel aj odborník na „riešenie“ židovskej otázky SS-Hauptsturmführer Dieter Wisliceny.¹⁶ Keďže na Slovensku pôsobil v rokoch 1940 – 1943 a zasahoval do všetkých oblastí života židovskej komunity vrátane problematiky arizácií a likvidácie židovských živností a firiem, zdalo by sa, že nemôžeme ani očakávať nové dokumenty k tejto problematike, ktoré by boli úplne inej povahy, resp. by preukázali aktivitu iného poradcu. Navyše, Wislicenyho správy o činnosti Ústredného hospodárskeho úradu (ÚHÚ) a Augustína Morávka,¹⁷ ktorý sa venoval tejto činnosti, boli už publikované.¹⁸ Takisto činnosť ÚHÚ je historikom známa.¹⁹ Analýze činnosti berátera²⁰ Hansa Hamschu, ktorý mal na starosti poľnohospodárstvo, resp. Štátneho pozemkového úradu, ktorý sa zaoberal najmä arizáciou židovskej pôdy, sa venovala M. Fiamová.²¹ Spomenula aj Hamschov zásah do problematiky židovského poľnohospodárskeho majetku v čase deportácií v roku 1942.²²

Zdalo by sa, že problematika nemeckých beráterov a ich zásahov do „riešenia“ židovskej otázky na Slovensku je z hľadiska výskumu principiálne vyrieše-

13 TÖNSMAYER, *Das Dritte Reich und die Slowakei*, ref. 9, s. 277 – 281.

14 TÖNSMAYER, *Das Dritte Reich und die Slowakei*, ref. 9, s. 243.

15 Bližšie pozri SCHVARC, ref. 8, s. 64.

16 Bližšie pozri HRADSKÁ, Katarína. *Pripad Wisliceny. Nacistickí poradcovia a židovská otázka na Slovensku*. Bratislava: AEPRESS, 2001. ISBN 80-88880-29-7; NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie (1939 – 1945). Dokumenty*. Zvolen: Klemo, 2003. ISBN 80-968662-3-0.

17 MIČEV, Stanislav. *Augustín Morávek. Od arizácií k deportáciám*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2010. ISBN 978-80-970238-8-1.

18 Bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, ref. 16, s. 71 – 79, 93 – 102. ISBN 80-968662-3-0.

19 Bližšie pozri napr. HALLON, Ľudovít – HLAVINKA, Ján – NIŽŇANSKÝ, Eduard. Pozícia Ústredného hospodárskeho úradu v politickom, hospodárskom a spoločenskom živote Slovenska v rokoch 1940 – 1942. In NIŽŇANSKÝ, Eduard – HLAVINKA, Ján (eds.). *Arizácie*. Bratislava: Katedra všeobecných dejín FF UK a Dokumentačné stredisko holokaustu vo vyd. Stimul, 2010, s. 11 – 65. ISBN 978-80-89236-85-5; HLAVINKA, Ján. Vznik Ústredného hospodárskeho úradu a určenie jeho kompetencií do leta 1942. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania : Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov. VIII*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009, s. 63 – 92. ISBN 978-80-89335-21-3.

20 Beráter – zaužívaný výraz pre nemeckých poradcov pôsobiacich na Slovensku (z nem. Berater).

21 FIAMOVÁ, Martina. Vplyv nacistického Nemecka na poľnohospodársku politiku Slovenskej republiky po salzburských rokovaníach v roku 1940 – pôsobenie poradcu Hansa Hamschu. In *Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Bratislava: Veda, 2018, s. 239 – 258. ISBN 9788022416535.

22 FIAMOVÁ, ref. 21, s. 246 – 247.

ná, aj keď jednotlivé dokumenty o ich činnosti sa možno v budúcnosti ešte objavajú. Taktiež treba konštatovať, že ak sa historici venovali činnosti jednotlivých beráterov tak je logické, že si všimli ich zaradenie na jednotlivé ministerstvá, resp. odbory ich pôsobnosti.

V tomto ohľade je zaujímavá činnosť nemeckého poradcu Ericha Geberta,²³ ktorý pôsobil od roku 1940 ako beráter pri ministerstve hospodárstva (MH). Je preto logické, že jeho činnosť bola doteraz analyzovaná z pohľadu jeho zásahov do slovenského hospodárstva.²⁴

Gebert je však taktiež autorom dokumentov, ktoré zachytávajú jeho snahy zasiahnuť do arizračného procesu, resp. dokumentujú jeho návrhy, ktoré sa týkajú problematiky židovských nehnuteľností, resp. poľnohospodárskeho vlastníctva Židov. Tieto Gebertove snahy boli doteraz neznáme.

Okrem listov, ktoré ako beráter adresoval Gejzovi Medrickému, resp. aj Vojtechovi Tukovi sa zachovali aj krátke záznamy na ministerstve hospodárstva o jeho návštevách. Napriek tomu, že Gebert sa vo svojich listoch zmiňuje aj o rokovaní na ministerstve financií, resp. na ÚHÚ autori tohto príspevku nepoznajú dokumenty, ktoré by to potvrdzovali.²⁵

Zasahovanie Geberta do problematiky arizácií firiem, ktorá patrila do kompetencie ÚHÚ, ako aj arizácií poľnohospodárskych nehnuteľností by znamenalo, že Gebert zasahoval do činnosti či už berátera Wislicenyho, alebo Hamschu. Autori však nepoznajú žiadne dokumenty, ktoré by sa zmiňovali o vzájomnej komunikácii zmienovaných beráterov v týchto oblastiach, resp. o sťažnosti Wislicenyho či Hamschu na činnosť Geberta.

Prvá zaznamenaná Gebertova snaha o zásah do židovského majetku je jeho správa zo 4. 11. 1940 adresovaná SS-Brigadeführerovi Heinzovi Jostovi do Ber-

23 Erich Gebert (1895 – 1978) bol ekonóm a nacistický diplomat. Pochádzal z Rakúska. Študoval právo a ekonómiu a štúdium ukončil doktorátom. Od roku 1921 bol zamestnaný ako tajomník Salzburgskej obchodnej komory. V tejto pozícii propagoval „anšlus“ Rakúska s Nemeckom. Už v roku 1933 vstúpil do ilegálnej NSDAP v Rakúsku a po anšluse v roku 1938 aj do SS. Od decembra 1939 pôsobil na Vyslanectve nacistického Nemecka v Bratislave ako obchodný atašé. Od septembra 1940 pracoval ako poradca pri ministerstve hospodárstva (minister Gejza Medrický).

24 Bližšie pozri napr. HALLON, Eudovít. *Slovensko v hospodárskom priestore Nemecka v rokoch 1939 – 1945*. Bratislava: Veda, 2015. ISBN 978-80-224-1465-4; HALLON, Eudovít. *Die Slowakei und NS-Deutschland. Über die Rolle des Satellitenstaates für die „deutsche Großraumwirtschaft“*. Stuttgart: Ibidem, 2021. ISBN 978-38382-1392-7.

25 V Slovenskom národnom archíve, vo fondoch týchto inštitúcií sa nenachádzajú dokumenty o Gebertových návštevách. Ohľadom fondu ÚHÚ konzultoval E. Nižňanský tento problém s Mgr. Jánom Hlavinkom, PhD., ktorý najlepšie pozná fond ÚHÚ. Ten mu potvrdil, že doteraz nenašiel žiadne dokumenty, ktoré by Gebertove návštevy na ÚHÚ potvrdzovali. Ohľadom ministerstva financií i hospodárstva konzultoval E. Nižňanský tento problém s Dr. Eudovítom Hallonom, DrSc., ktorý mu potvrdil, že takéto dokumenty vo svojom výskume neobjavil.

lína na RSHA, v ktorej napísal: „*O oblasti financií som hovoril s Dr. Pružinským*²⁶ [...] *S referentom ministerstva financií podrobne rokujem o návrhu zákona o daniach, poplatkoch a colnom zvýhodnení pre výrobné investičné úlohy ako aj o otázkach zjednodušenia a urýchlenia stanovovania základu dane pri priamych daniach a o prísnejších daňových opatreniach proti Židom.*“²⁷ Reálny dopad jeho rozhovoru sa nedá nateraz rekonštruovať. Nakoniec slovenská vláda v tej dobe na základe nar. 222/1940 Sl. z. zo 16. 9. 1940 vytvorila Ústredný hospodársky úrad, ktorému bola zverená: „[...] *starostlivosť o to, aby podľa osobitných predpisov vykonal všetko, čo je potrebné na vylúčenie Židov zo slovenského hospodárskeho a sociálneho života a pre prevedenie majetku Židov do vlastníctva kresťanov*“.²⁸

Napriek tomu, že proces arizácie bol zverený ÚHÚ, Gebert ako beráter sa na ministerstve hospodárstva snažil zasahovať do tohto procesu. Dôkazom môže byť jeho rokovanie na MH v apríli 1941, ktorému predchádzalo zaslanie listu. Tento prípad je zaujímavý najmä preto, lebo Gebert intervenoval nielen všeobecne vo vzťahu k procesu arizácií, ale aj v konkrétnom prípade jednotlivého podniku. Gebert v liste síce uznával, že prípade arizácii sa rozhodovalo individuálne, ale v prípade firmy Weiser v Kostolňanoch nad Hornádom jednoznačne intervenoval. Isteže, nebol jediný, kto sa snažil intervenovať v prospech nemeckej firmy IG Farbenindustrie. Podľa Ľudovíta Hallona bola 8. 10. 1941 podpísaná zmluva o odkúpení chemického podniku v Kostolňanoch nad Hornádom spoločnosťou Dynamit Nobel Bratislava a Zväzom roľníckych vzájomných pokladníc od budapeštianskej židovskej rodiny Weiserovcov. Tento obchod musel mať podobu zmluvy, keďže židovská rodina žila v zahraničí. Aby nemecké firmy presadili svoje záujmy, intervenoval v ich prospech vyslanec Hanns Elard Ludin i spomínaný Erich Gebert. Nakoniec tento spor medzi nemeckou a slovenskou firmou musel riešiť až prezident Jozef Tiso rokovaním s H. E. Ludinom. Židovský podnik si nakoniec „spravodlivo“ rozdelili slovenský a nemecký záujemca a jeho kúpna cena sa znížila na cca 25 % pôvodnej sumy.²⁹ Napriek tomuto vystúpeniu E. Geberta MH v zápise uviedlo: „*Kým ÚHÚ nepožiadala Ministerstvo hospodárstva, aby zaujalo konkrétne stanovisko, nevyjadríme sa.*“³⁰ Aj táto krátka veta ukazuje na vzťahy medzi ÚHÚ a MH. Augustín Morávek z ÚHÚ jednoznačne rozhodoval o arizáciách. Zaujímavá je druhá poznámka MH, že Gebert sa vyjadril v tom zmysle, že by bolo vhodné požiadať ÚHÚ, aby sa vo veci arizácií

26 Ministrom financií bol Mikuláš Pružinský.

27 Bundesarchiv Berlin, Fond R 70 Slowakei/157, s. 12 – 20.

28 Slovenský zákonník, 1940, s. 359.

29 Bližšie pozri Dokument 1.

30 SNA, fond MH, kartón 72, Pres-P-B-69.

„uplatnila aj mienka Ministerstva hospodárstva“. Tento záznam bol uložený *ad acta*.

Ďalšie rokovanie Geberta o problematike arizácií je z januára 1942. Existuje o ňom len krátky záznam na MH. Pokladáme ho za veľmi zaujímavý. V programe rokovania je uvedené, že Gebert chcel s ministrom Medrickým rokovať o činnosti Slovenskej revíznej a dôverníckej komisie. V tomto prípade o obsahu rokovania nevieme nič. Slovenská revízna a dôvernická komisia mala pritom na starosti ohodnocovanie židovského majetku, ako aj kontrolu splácania pohľadávok za židovský majetok. Podľa Morávka však práve ona brzdila proces arizácií.

Z roku 1942, z obdobia deportácií Židov zo Slovenska, poznáme štyri Gebertove listy, ktorými sa snažil ovplyvniť narábanie so židovským majetkom na Slovensku.

Už 18. 6. 1942 napísal list nielen Medrickému, ale aj ministrovi financií Mikulášovi Pružinskému, v ktorom sa snažil ovplyvniť predaj židovských nehnuteľností. V tomto prípade navrhoval spojenie predaja židovských nehnuteľností a štátnych dlhopisov, keď napísal: „*zhodnotenie židovského majetku muselo a mohlo podstatne pohnúť trhom so štátnymi dlhopismi, ak by sa v usmerneniach pre zhodnotenie, príp. kúpu bývalého židovského majetku vyslovene stanovilo, že pri nadobudnutí [majetku] sa prednostne zohľadní ten, kto dokázateľne už dlhší čas vlastní značnú časť štátnych dlhopisov. Tým by sa povzbudili všetci, ktorí majú v úmysle ich získať, aby už teraz nadobudli štátne dlhopisy v čo najväčšom počte*“.³¹ V tomto prípade list bez odpovede rovno uložili do archívu. Gebert aj v nasledujúcom roku napísal list týkajúci sa problematiky predaja židovských nehnuteľností, v ktorom dokonca rozsiahlo informoval o cenách nehnuteľností najmä v Bratislave. Aj tento list ostal bez účinku.³² Gebert sa však nedal a 25. 6. 1942 napísal návrh na predaj židovských nehnuteľností, pričom dával so súvislosti sociálnu a biologickú (rozumej rasovú) rovinu predaja. Aj tento list, resp. návrh ostal bez odozvy.³³

V tomto liste spomenul aj problematiku židovských poľnohospodárskych nehnuteľností. V čase deportácií židovských roľníkov a vlastníkov poľnohospodárskych nehnuteľností intervenoval v ďalšom liste z 12. 8. 1942, aby sa tento problém riešil. Poslal ho priamo predsedovi vlády V. Tukovi. V tomto prípade sa zasadzoval za zachovanie produktivity takéhoto majetku, resp. pri jeho odpredaji odporúčal: „*vykonať iba podmienený odpredaj a síce v takej forme, ktorá nadobudne plnú právoplatnosť potom, keď po 3 – 5 rokoch vedenia podniku bude preukázané, že došlo k zlepšeniu a navýšeniu produkcie. Od každého, kto*

31 Bližšie pozri Dokument 2.

32 Pozri Gebertov list z 22. 7. 1943 M. Medrickému. SNA, fond MH, kartón 73, Prez-P/B-204.

33 Bližšie pozri Dokument 3.

*prevezme vedenie židovského poľnohospodárskeho podniku, bez ohľadu na to, či bol [podnik] odpredaný alebo či ide o zverenecké postúpenie podniku, požadovať svedomitú a presnú vedenie účtovníctva“.*³⁴ V tomto prípade môžeme vidieť, že Gebert odporúčal vychádzať zo skúseností nacistického Reichsnährstand³⁵ v Berlíne, ktorý vypracoval mimoriadne účelné účtovnícke systémy. Nemecký vzor sa mal stať na Slovensku všeobecným princípom práce. Toto Gebertovo presvedčenie nemalo reálny základ. Gebertov ďalší návrh ohľadom problematiky židovských poľnohospodárskych nehnuteľností zo 7. 12. 1942 taktiež nebol akceptovaný. Už v decembri 1942 bol uložený *ad acta*.³⁶

V prípade židovských poľnohospodárskych nehnuteľností podal návrh už 14. 4. 1942 aj beráter Hans Hamscha. Adresoval ho Karolovi Klinovskému, ktorý stál na čele Štátneho pozemkového úradu (ŠPÚ) a mal na starosti tento problém. Práve Hamscha si robil zásluhu³⁷ na prijatí zákona 108/1942 Sl. z. o zabezpečení hospodárenia na poľnohospodárskych nehnuteľnostiach obhospodarovaných Židmi. Na jeho základe bol zriadený pri ŠPÚ Fond pre správu poľnohospodárskych majetkov, ktorý mal za úlohu spravovať židovskú pôdu, na ktorej sa ešte nezačala realizovať pozemková reforma,³⁸ teda aj pôdu deportovaných židovských roľníkov a vlastníctvo poľnohospodárskych nehnuteľností.

Len poznamenáme, že na stretnutí predsedu vlády Vojtecha Tuku s nemeckými berátermi 25. 6. 1942 Gebert k problematike Židov a židovského majetku nepovedal ani slovo.³⁹

V marci 1943 napísal Gebert ministrovi Medrickému list všeobecného charakteru, ktorý sa týkal problematiky židovského majetku na Slovensku, resp. dôsledkov jeho arizácie (a likvidácie). Na jednej strane jednoznačne avizoval, že po čase sa ľudia začnú zaujímať, kde sa podeli miliardy zo židovského majetku a je

34 Bližšie pozri Dokument 4.

35 Reichsnährstand – organizácia nacistickej agrárnej politiky, ktorá v rokoch 1933 – 1945 riadila výrobu a distribúciu a určovala ceny poľnohospodárskych výrobkov v Nemeckej ríši.

36 NA, fond MH, kartón 73, Prez-P/B-204.

37 Bližšie pozri Správa H. Hamschu z 12. 10. 1942. SNA, fond 116 – 26 – 1/, s. 127 – 136.

38 Bližšie pozri FIAMOVÁ, Martina. Vplyv nacistického Nemecka na poľnohospodársku politiku Slovenskej republiky po Salzburských rokovaníach v roku 1940 – pôsobenie poradcu Hansa Hamschu. In *Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Bratislava: Veda, 2018, s. 239 – 258 ISBN 9788022416535; FIAMOVÁ, Martina. Odvážny poslanec slovenského snemu. Pomoc Františka Bošňáka prenasledovaným židovským spoluobčanom v období Slovenskej republiky 1939 – 1945. In DUCHOŇOVÁ, Diana – HANULA, Matej a kol. *Človek modernej doby*. Bratislava: Veda, 2020, s. 153 – 171. ISBN 978-80-224-1880-5; FIAMOVÁ, Martina. „Slovenská zem patrí do slovenských rúk“. *Arizácia pozemkového vlastníctva židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Bratislava: Veda, 2015. ISBN 9788022414463.

39 SNA, fond Národný súd, proces H. E. Ludin, Tn ľud 56/46 - 17.

jedno, kto mal na starosti realizáciu narábania s ním. Navrhoval preto, aby bol ÚHÚ začlenený do agendy ministerstva, a to do ministerstva financií! Pričom ÚHÚ bol od júla 1942 začlenený do ministerstva hospodárstva! Gebert teda požadoval niečo, čo už malo (mohlo) fungovať 9 mesiacov. Celkovú revíziu mala mať na starosti Slovenská revízna a dôvernická spoločnosť.

Snaha Geberta v roku 1943 o revíziu arizácií, v čase keď hlavná časť arizácií bola ukončená už v roku 1941, by mohla vyznievať ako niečo dodatočné, nevýznamné, ba dokonca donkichotské. Gebertov list môžeme konfrontovať s dokumentom, ktorého autorom bol Walter Böchl. Tento dôverník pre vnútropolitickú oblasť SD-LA Viedeň bol oficiálne veľkoobchodníkom s drevom z Hlohovca. V jeho správe o rozhovore s Eugenom Filkornom⁴⁰ z 22. 4. 1943 môžeme čítať: „*Na otázku, či sa niečo podniklo vo veci ukradnutého židovského majetku, podal nasledujúcu správu: Vo finančnom výbore poslaneckej snemovne⁴¹ predložil návrh na čo najprísnejšie prešetrenie skutočnosti, kto nakladal so židovským majetkom a kde sa tento židovský majetok teraz nachádza. Vtedy chceli túto otázku riešiť s pomocou ÚŠB⁴², Filkorn však obviňuje samotnú ÚŠB ako najväčších zlodejov a požaduje novú inštanciu. Bol vytvorený Najvyšší kontrolný úrad, ktorý má prevziať túto úlohu. Teraz, po troch mesiacoch, požadoval vo finančnom výbore odôvodnenie Najvyššieho kontrolného úradu a na jeho veľké zdesenie mu bolo oznámené, že úrad nemá dostatok personálu, aby takéto šetrenie vôbec mohol spustiť. Najvyšší kontrolný úrad údajne žiada o vytvorenie aparátu a o dlhší termín a potom chce predložiť správy. Filkorn vyhlásil: ‚Odmietame každú novú inštitúciu s novými ľuďmi, lebo znovu len budú skorumpovaní. Na to bola podaná žiadosť, aby preverenie tohto židovského problému preverilo ministerstvo obrany. Preto, že je očividné, že dôstojníci by si tým vytvorili nový zdroj príjmov, Filkorn zásadne odmietol takého poverenie. ‚Tak‘, ako uviedol, ‚zasa raz dobrá myšlienka stroskotala a dnes stojíme tam, kde sme stáli už pred mesiacmi. Musíme to prenechať budúcnosti, urobiť poriadok v týchto otázkach.‘ Filkorn tým jasne priznal, že ani slovenská vláda, ani ľudová strana⁴³ nie sú v stave otriasť týmto skorumpovaným aparátom a sám dúfa na očistenie zvonku.‘⁴⁴ Z uvedeného je zrejmé, že poslanec, čelný člen HSLS, katolícky kňaz Eugen Filkorn si*

40 Eugen Filkorn (1881 – 1974) – katolícky farár, člen HSLS, poslanec Snemu SR. Poslanecký mandát od 18. 1939 do konca existencie štátu. Členstvo vo výboroch: kultúrny (podpredseda), rozpočtový (predseda), úsporný a kontrolný (náhradník), stály (podpredseda).

41 V Sneme SR existoval rozpočtový (nie finančný) výbor. E. Filkorn bol jeho predsedom. Bližšie pozri PODOLEC, Ondrej. *Prvý slovenský parlament. Snem Slovenskej republiky a jeho legislatívna činnosť*. Bratislava: ÚPN, 2017, s. 381, 394. ISBN 9788089335794.

42 Ústredne štátnej bezpečnosti.

43 Správne Hlinkova slovenská ľudová strana.

44 Bundesarchiv Berlin, Fond R 70 Slowakei/251, s. 127 – 128.

nevedel poradiť s tým, kto by mal realizovať revíziu arizácií a likvidácií židovského majetku. Nakoniec aj Blöchl urobil jasný záver z rozhovoru, že s arizáciou ani HSLŠ, ani vláda nedokáže nič urobiť z dôvodu skorumpovanosti štátneho aparátu.

Gebert sa však s tým neuspokojil. Napriek tomu, že ministerstvo hospodárstva (ako aj iné štátne orgány) jeho návrhy neprijali, v máji 1943 vypracoval rozsiahly návrh, v ktorom popísal aj úlohy Fondu pre usporiadanie židovského majetku. Ten mal skontrolovať predchádzajúce procesy arizácie a likvidácie rozličných foriem židovského majetku. Požadoval, aby sa kontrola vrátila až k súpisu židovského majetku realizovaného na základe nariadenia 203/1941 Sl. z. Taktiež navrhoval, že: „1./ O pohľadávkach, ktoré existovali alebo vznikli pred súpisom [židovského] majetku 2. 9. 1940, sa bude rokovať len vtedy a uznané budú len vtedy, ak boli Židmi zapísané do zoznamu majetku ako pohľadávky a ak je možné existenciu týchto pohľadávok dostatočne doložiť podkladmi a považovať ich za pravé. 2./ Vyplatenie pohľadávok, ktoré vznikli neskôr, môže byť zohľadnené len vtedy, ak sa ich výška pohybuje v limitoch, ktorými mohli Židia disponovať po 2. 9. 1940; ak niekto schválil po 2. 9. 1941 nejaké väčšie úvery, muselo mu byť vopred jasné, že tak koná na vlastné riziko, a nemá preto nárok na odškodnenie. 3./ V každom prípade pri eventualite 1/ a 2/ zostáva na rozhodnutí správy fondu, aby podľa vlastného uváženia spravodlivo rozhodla, v akom rozsahu sa budú pohľadávky kryť z majetku fondu; v každom prípade je potrebné každý uplatnený nárok doložiť dôkazovým materiálom alebo aspoň preukázať ako dôveryhodný. 4./ Na zhodnotenie aktív – predovšetkým pre zhodnotenie pozemkového majetku – platia osobitné pravidlá, ktoré ukladajú správe fondu povinnosť zhodnotiť tento majetok s čo najväčšou ochranou finančných záujmov štátu, že – pri čiastočnom vylúčení [na základe] súdnych dražieb – sa pri procese odsúhlasovania [nárokov], vychádzajúc z úradne stanovených odhadov hodnoty majetku sa primárne zohľadnia uchádzači, ktorých treba na základe sociálnych a biologických kritérií v prvom rade zohľadniť.“ Dokonca v rámci zásad práce tohto fondu uviedol, že: „Komisia pozostáva zo 7 členov pod predsedníctvom jedného zo zástupcov ministerstva financií; okrem toho, minister financií určí troch ďalších členov, jedného z ministerstva hospodárstva, jedného stanoveného ministerstvom vnútra, príp. vyslaného z ÚHÚ“, pričom „Komisia Fondu sa pri príprave a realizácii svojej práce opiera prednostne o Slovenskú revíziu a dôvernícku spoločnosť, ktorá je zaviazaná vykonať čo najväčšiu časť práce“.⁴⁵

Vo vzťahu k tomuto Gebertovmu návrhu môžeme len konštatovať, že ak by kontrola nakladania so židovským majetkom mala pracovať týmto spôsobom,

45 Bližšie pozri Dokument 6.

museli by slovenské štátne inštitúcie takto postupovať od samého začiatku. V roku 1943 bolo už neskoro kontrolovať arizačný proces takýmto spôsobom.

Gebert v decembri 1943 napísal ešte dva listy, ktoré sa týkali problematiky arizácií. Jeden adresoval ministrovi Medrickému, pričom sa opäť snažil jeho pozornosť upriamiť na všeobecné zásady zhodnocovania židovského majetku. V liste realisticky uviedol: „[...] štátu unikli dosť podstatné hodnoty, že v prvej časti arizačnej akcie bolo veľa hnutelného majetku, skladových zásob, šperkov, hotovosti atď. uprataných stranou, príp. bol stav majetku zahmlený. Istotne nebude možné napraviť všetky chyby z minulosti, no ešte vždy sa mi javí ako účelné a možné, zaistiť aspoň časť hodnôt; v tejto súvislosti by bolo podľa môjho názoru potrebné venovať osobitnú pozornosť premiestnenému, spreneverenému a ukradnutému majetku, v prípadoch osobitného zvýhodňovania pri stanovovaní ceny pri prevzatí by boli predpísané doplatky; okrem toho by vo všeobecnej výzve boli vyzvaní majitelia bývalých židovských majetkov, aby protiprávne privlastnené časti majetku v rámci stanovenej lehoty beztreštno vrátili. Po uplynutí lehoty by bolo spustené prísne trestné vyšetrovanie proti všetkým, ktorí sa neoprávnene obohatili, predovšetkým by boli postihované všetky prípady zneužitia úradnej moci, zvlášť tie prípady, pri ktorých Židia na ochranu nejakých finančných záujmov uviedli nesprávne údaje o existujúcich dlžných vzťahoch.“⁴⁶

O deň neskôr adresoval podobný list predsedovi vlády V. Tukovi, v ktorom znovu predostrel návrh na riešenie rozkradnutia židovského majetku: „Keď sú teraz pochybnosti preto, že by sa celý arizačný proces podrobil kontrole, a rovnako ako kedysi v Nemeckej ríši, by sa predpísali dodatočné doplatky tým, ktorí si vopchali do vrecka neoprávnene zisky, [...] Som si vedomý ťažkostí spojených s takýmto opatrením, zvlášť pri hnutelnom majetku (skladové zásoby atď.), i tak si myslím, že by sa táto myšlienka nemala preto zavrhnúť: Nastolenie tejto časti sociálnej spravodlivosti napomôže prekonaniu nedôvery, ktorá tu voči celému procesu arizácie je, nehovoriac o tom, že štát, to znamená slovenská verejnosť, má právo na to, zabaviť nezaslúžený zisk v prospech všetkých.“⁴⁷

Aj tieto jeho návrhy vyplývajúce z oboch listov ostali uložené *ad acta*. V tomto ohľade je zaujímavé citovať dobovú reakciu pravdepodobne ministerstva hospodárstva na Gebertov list: „Prevod židovských podnikov do rúk arizátorov je dokončený. Tento prevod sa stal na základe platných zákonných predpisov a za podmienok v zákone určených. Návrh by znamenal dodatočnú zmenu takých základných predpokladov, ktoré neboli predvídané a ktoré by v značnej miere narušili požiadavky právnej istoty. Zásadne treba preto poznamenať, že tieto inak národno-biologicky vysoko užitočné opatrenia bolo by bývalo možné uskutočniť

46 Bližšie pozri Dokument 7.

47 Bližšie pozri Dokument 8.

len v počiatkovej fáze arizačného procesu. K uvedeným zásadným ťažkostiam pristupuje ťažkosť praktická, javiaca sa v tom, že – nakoľko sa predaje vo väčšej miere už uskutočnili, dodatočné zisťovanie predmetu a rozsahu špekulatívnych úkonov narážalo by na neprekonateľné technické ťažkosti, ani nehovoriac o tom, že zavedením uvedených opatrení ex post bola by postihnutá len jedna časť arizátorov, čo je z politického hľadiska tiež viac škodlivé ako osožné.⁴⁸

Gebert a jeho návrhy prišli jednoducho priveľmi neskoro, až v roku 1943. Na druhej strane, jeho predchádzajúce návrhy boli odmietnuté. V tomto prípade môžeme vidieť, že ani činnosť nemeckého berátera nebola jednoznačná a slovenské orgány, teda MH a minister G. Medrický, ich dokázali ignorovať. Spättnú väzbu, sťažnosti, resp. vyhrážky berátera alebo vyslanca H. E. Ludina vôbec nepoznáme. V správach nacistických inštitúcií (napr. Nemecké vyslanectvo Bratislava, SD LA Viedeň) sa nevyskytujú.

Na záver môžeme uviesť Gebertovu poznámku pre vyslanca H. E. Ludina 24. 3. 1944, v ktorej ohľadom zásahov proti Židom a postojom ministra M. Pružinského napísal: „*Opakovane som poukazoval na to, že minister Dr. Pružinský otvorene odôvodňuje svoju mimoriadnu zdržanlivosť pri vykonávaní židovských opatrení tým, že je lepšie, ak sa veci neuponáhľajú, pretože sa nevie, či nebude treba židovský majetok vrátiť; potom by bolo jednoduchšie, keby štát tento majetok mohol vrátiť bezprostredne než ako keby ho musel najprv odkúpiť od nadobúdateľov [poľnohospodárskych] nehnuteľností za podmienok, ktoré sa dnes ešte nedajú odhadnúť. [...] Ak by sa toto malo stať novou politickou mentalitou, potom by štát pomaly sám pripravil o právo na politickú samostatnosť.*“⁴⁹

Gebert spojil neochotu ministra Pružinského s ďalším pokračovaním protizidovskej agendy s existenciou Slovenskej republiky. Bola to predpoveď jej zániku v nasledujúcom roku. Gebert videl v tomto prípade jednoznačné spojenie medzi antisemitskou agendou a existenciou tohto štátu.

48 SNA, fond MH, kartón 73, Pres – P/B-245, fond MH, kartón 222, bez čísla.

49 SNA, Fond 116 – 25 – 1/S. 19.

Príloha

Dokument 1

1941, 21. apríl, Bratislava. List poradcu E. Geberta G. Medrickému o arizáciách

Deutsche Gesandtschaft
Dr. Erich Gebert

Preßburg, den 21. April 1941

Excellenz!

Im Zuge der Arisierung wurden zweifellos sehr häufig die Entscheidungen aus rein persönlichen Erwägungen für dem einen oder anderen Teil getroffen. Für die Mehrzahl der Fälle dürfte wohl die Entscheidung auf dieser Basis richtig sein, für die wichtigeren Fälle dürfte es aber doch zweckmässig sein, den Zuspruch allein von volkswirtschaftlichen Erwägungen allgemeiner Natur abhängig zu machen. Man müsste – wie z. B. bei Weiser in Kostolany – durch untersuchen, welcher der Arisierungswerber willens und bereit ist, der heimischen Wirtschaft grössere Dienste zu erweisen, d. h. die Belieferung der Landwirtschaft mit heimischen Erzeugnissen (Düngemitteln) unter günstigeren Voraussetzungen als bisher zu gewährleisten.

Nur wer nach dieser Richtung hin Garantien zu geben in der Lage ist, hat Anspruch darauf, von der Allgemeinheit bei der Durchführung des Arisierungsverfahrens berücksichtigt zu werden. Ich glaube, dass es richtig wäre, an das Zentralwirtschaftsamt eine Zuschrift mit einer generellen Forderung nach dieser Richtung hin zu richten.

Mit dem Ausdruck vorzüglichster [...]

Seiner Exzellenz

Herrn Wirtschaftsministers Dr. Gejza Medricky
Bratislava

Nemecké vyslanectvo
Dr. Erich Gebert

Bratislava, 21. 4. 1941

Excelencia!

V priebehu arizácie sa nepochybne veľmi často rozhodovalo o jednej alebo druhej časti z čisto osobných dôvodov. Vo väčšine prípadov by malo byť rozhodnutie na tomto základe správne, ale v dôležitejších prípadoch by malo byť vhodné, aby bolo schválenie výlučne závislé od ekonomických úvah všeobecnej povahy. Človek by musel – ako napríklad u Weisera v Kostol'anoch⁵⁰ – preskúmať, ktorý z uchádzačov o arizáciu je

50 Dňa 8. 10. 1941 bola na nemeckom vyslanectve v Bratislave podpísaná zmluva o odkúpení chemického podniku v Kostol'anoch nad Hornádom spoločnosťou Dynamit Nobel Bratislava a zväzom roľníckych vzájomných pokladníc od budapeštianskej židovskej rodiny Weiserovcov za 2 milióny ks v pomere 1:1. Zväz roľníckych vzájomných pokladníc v spolupráci s ÚHÚ pripravil plán arizácie Weiserovcov. Keďže išlo o židovskú rodinu žijúcu v zahraničí, arizácia bola možná len formou riadnej predajnej zmluvy, hoci s prispením mimoekonomického nátlaku. Zväz narazil na silného konkurenta I.G. Farbenindustrie. Ten súčinnosťou s Dy-

ochotný a pripravený poskytovať lepšie služby domácemu hospodárstvu, t. j. H. zaistiť dodávku domácich produktov (hnojív) do poľnohospodárstva za priaznivejších podmienok ako doteraz.

Iba tí, ktorí sú schopní poskytnúť záruky v tomto smere, majú právo na to, aby ich široká verejnosť zohľadnila pri procese arizácie. Domnievam sa, že by bolo správne poslať list na Ústredný hospodársky úrad so všeobecnou požiadavkou v tomto smere.⁵¹

S prejavom najväčšej úcty⁵²

Jeho excelencii

Ministrovi hospodárstva

Dr. Gejzovi Medrickému

SNA, Fond Ministerstvo hospodárstva, kartón 72, Pres-P-B-69.

Dokument 2

1942, 18. jún, Bratislava. List E. Geberta ministrovi financií a ministrovi hospodárstva, v ktorom navrhuje spojiť arizácie s predajom štátnych dlhopisov.

Berater Abteilung

Deutsche Gesandtschaft

Dr. Erich Gebert

Aktenz: Bw/Ju

Betritt: Erwerbung ehemals jüdischer Vermögensschaften.

Pressburg, den 18. Juni 1942

Sehr geehrter Herr,

Ich möchte nochmals Ihre besondere Aufmerksamkeit auf die Notwendigkeit lenken, für die Sicherung und Verwaltung der dem Staate gehörenden ehemals jüdischen Vermögensschaften besonders rasch Vorsorge zu treffen; mir erscheint hier wirklich

namit Nobel Bratislava dohodol v Budapešti odkúpenie podniku od Weiserovcov, pričom sa mu podarilo znížiť cenu z predajcom požadovaných 8,4 milióna ks na 6 miliónov ks. Nemecké firmy aktivizovali zástupcov nacistického Nemecka na Slovensku, vyslanca H. E. Ludina a poradcu na MH E. Geberta, aby zasiahli v slovenských politických kruhoch v ich záujme. Chúlостivý spor slovenskej a nemeckej strany museli riešiť J. Tiso a vyslanec H. E. Ludin. Židovský podnik si „spravidlivo“ rozdelili slovenský a nemecký záujemca a jeho kúpna cena sa znížila na 25 % pôvodnej sumy. Noví majitelia prevzali podnik pod názvom Východoslovenská chemická továrň, účastinná spoločnosť. HALLON, Ľudovít. *Arizácia chemického podniku firmy Weiser. In Encyklopédia Slovenska II.* (v tlači). Za poskytnutie textu ďakujú autori PhDr. Ľ. Hallonovi DrSc.

51 Dňa 23. apríla 1941 sa rozprával o tomto probléme E. Gebert s ministrom G. Medrickým: „Rozhovor vyznel v tom zmysle, že napr. i vo veci Weiser malo by sa vyhovieť arizačnému návrhu toho, ktorý vykoná v ďalšej budúcnosti viac pre pospolitost'. Kým ÚHÚ nepožiadala Ministerstvo hospodárstva, aby zaujalo konkrétne stanovisko, nevyjadrieme sa.“ SNA, Fond Ministerstvo hospodárstva (MH) kartón 72, Pres-P-B-69.

52 Text je zakrytý prezentátom MH, dátum 24. 4. 1941.

Gefahr im Verzuge zu sein, denn man hört allenthalben, von Vermögensbestandteilen, die ehemals Juden gehörten und nunmehr im Besitze dieser oder jenes sind.

Meiner Ansicht nach müsste und konnte man gelegentlich der Verwertung jüdischer Vermögensschaften dem Markte in Staatspapieren insoferne einen erheblichen Auftrieb geben, als man in den Richtlinien für die Verwertung bezw. den Ankauf ehemals jüdischer Vermögensschaften ausdrücklich festsetzte, dass derjenige bei der Erwerbung vorzugsweise berücksichtigt wird, der nachweislichen einen erheblichen Teil von Staatspapieren schon länger Zeit in Besitz hat; dadurch würden alle, die irgendwelche Absicht auf Erwerbung jüdischer Vermögensschaften haben, dazu angeeifert werden, schon jetzt Staatspapiere in möglichst grossem Umfang zu erwerben. In gleicher Weise könnte man in den Richtlinien festsetzen, dass derjenige Besitz an Staatspapieren, der Anlass für eine bevorzugte Zuweisung ehemals jüdischer Vermögensschaften war, zu Gänze oder wenigstens teilweise auch weiterhin durch eine Reihe von Jahren gehalten werden muss.

Na stráž!

gez. Dr. Gebert.

3./ Herrn Wirtschaftsminister

Dr. Gejza Medricky

Pressburg

1./ Herrn Finanzminister Dr. Mik. Pružinsky,

2./ Herrn Ministerialrat Dr. Hrnčar,

Pressburg

Finanzministerium.

Oddelenie poradcov

Nemecké vyslanectvo

Dr. Erich Gebert

Spisová značka: Bw/Ju

Vec: Nadobudnutie bývalého židovského majetku.

Bratislava, 18. júna 1942

Vážený pán,

rád by som znovu upriamil Vašu pozornosť na nevyhnutnosť mimoriadne rýchlo podniknúť potrebné kroky v záujme zabezpečenia a spravovania štátu zvereného bývalého židovského majetku; javí sa mi, že sa tu črtá skutočné riziko, pretože všade je počuť, že časti bývalého židovského majetku sú teraz vo vlastníctve toho či onoho.

Podľa môjho názoru by zhodnotenie židovského majetku muselo a mohlo podstatne pohnúť trhom so štátnymi dlhopismi, ak by sa v usmerneniach pre zhodnotenie, príp. kúpu bývalého židovského majetku vyslovene stanovilo, že pri nadobudnutí [majetku] sa prednostne zohľadní ten, kto dokázateľne už dlhší čas vlastní značnú časť štátnych dlhopisov. Tým by sa povzbudili všetci, ktorí majú v úmysle ich získať, aby už teraz nadobudli štátne dlhopisy v čo najväčšom počte. Rovnako by sa v usmerneniach mohlo stanoviť, že vlastníctvo štátnych dlhopisov, ktoré bolo podnetom na uprednostnenie pridelenia židovského majetku, musí zostať v držbe [danej osoby], v celku či aspoň čiastočne, niekoľko rokov.⁵³

53 Erich Gebert sa v liste obracia na ministra hospodárstva a ministra financií, pričom však v da-

1./ p. ministri financí Dr. Mik. Pružinskému,
2./ p. ministerskému radcovi Dr. Hrnčárovi⁵⁴,
Bratislava
Ministerstvo financií.

Na stráž!
podpís. Dr. Gebert.
3./ p. ministri hospodárstva
Dr. Gejzovi Medrickému
Bratislava⁵⁵

SNA, fond MH, kartón 73, P/B – 160.

Dokument 3

1942, 25. jún, Bratislava. Návrh E. Geberta zaslaný G. Medrickému, ktorý sa týka predaja židovského nehnuteľného majetku.

Berater Abteilung
Deutsche Gesandtschaft
Dr. Erich Gebert
Aktenz: Bw/Ju

Preßburg, den 25. Juni 1942

Betrifft. Verwertung der dem Staate gehörenden Immobilien aus ehemals jüdischen Besitz.

Exzellenz!

So sehr der Gesichtspunkt vorherrschend sein muss, das Staatsvermögen an niemand verschenkt werden darf und dass die Veräußerung von Vermögensbestandteilen, die der Staat abzustossen bereit ist, nur zu den wirklich realen Werten erfolgen darf, ebenso muss bei Realisierung des Immobilienbesitzes des Staates aus ehemals jüdischen Besitz darauf geachtet werden, dass nicht Tendenzen Platz greifen, welche weder sittlich noch wirtschaftlich noch sozial zu rechtfertigen wären, jedenfalls muss meiner Ansicht nach bei dieser Aktion beachtet werden, das für den Staat nicht allein das bare Geld „Wert“ hat, sondern die Berücksichtigung allgemeiner sozialer und wirtschaftlichen Erwägungen gleicherweise wichtig ist wie die unmittelbare Einnahmensicherung.

Deshalb wird man nicht dazu übergehen können die Realitäten an den Meistbietenden gewissermassen zu „verschachern“, denn dies würde eine Auswahl der Kaufwerber nach rein kapitalistischen Gesichtspunkten bedeuten und es würden gerade jenen Kreise Hausbesitz erwerben, die heute schon über Hausbesitz verfügen und die nicht bereit sind, ihre Mittel auch anderwärts in produktive Weise für allgemeine Interessen einzusetzen.

Bei Weitergabe der Objekte wird man daher, soweit sie nicht ohnedies öffentlich-rechtlichen Körperschaften zugeteilt werden,

- a) soziale und
- b) biologische Gesichtspunkte in die Gesamtwertung der einzelnen Bewerbungen einschalten.

nom čase mal arizácie na starosti ÚHÚ.

54 Správne: Alexander Hrnčiar.

55 Poznámka pod listom: „V odpise na príp. vzatie na vedomie.“

Selbstverständlich wird man zunächst eine Schätzung nach den geltenden Verfahrensgrundsätzen durchführen; unter den mehreren Bewerbern für ein Objekt sollte aber derjenige den Vorzug in der Zuteilung haben, der infolge seiner Verdienste um die Allgemeinheit, infolge seiner Stellung im öffentlichen Leben und der dabei erwiesenen Einsatzbereitschaft für Interessen der Gemeinschaft bzw. als Frontkämpfer einen gewissen Anspruch auf Bevorzugung erworben hat; weiters wird man in erster Linie die gesunde, kinderreiche Familie berücksichtigen, man wird jenem Bewerber unter sonst gleichen Voraussetzungen den Vorzug geben, der sich verpflichtete, dem Wohnungsmarkt einen entsprechenden Teil des zu erwerbenden Besitzes zuzuführen oder weitreichenden Ausbesserungsarbeiten und Erweiterungsarbeiten zugute kommen (Stockwerksausbau, Teilung von Grosswohnungen, Dachgeschossausbauten etc.).

Häuser, in welchen sich ohne grösseren Bauaufwand zusätzlichen Wohnungsraum schaffen lässt, sollen nur mit der Auflage zugesprochen werden, dass bestimmte Baumassnahmen innerhalb einer bestimmten Zeit durchgeführt werden, selbstverständlich werden dabei immer wiederum Vorschriften gemacht werden müssen, welche die Herstellung wirklich gesunder, ausreichend ausgestalteter Wohnungen garantieren.

Darüber hinaus aber könnte man das Bekenntnis zum Staat als Gesichtspunkt für bevorzugte Zuteilung in der Form einschalten, dass man Bewerber bevorzugen könnte, welche wenigstens teile des zum Ankauf erforderlichen Geldbetrages bisher schon in Staatspapieren angelegt hatten; diese Staatspapiere könnten für den Ankauf von Liegenschaften bevorzugt belehnt werden.

Bei landwirtschaftlichem Besitz könnte ich mir vorstellen, dass dies der Staat für eine Reihe von Jahren Rücktrittsrecht vom Kauf, bzw. ein Rückkaufrecht einräumen lässt für den Fall, als der Erwerber einer landwirtschaftlichen Liegenschaft entweder seinen Ablieferungsverpflichtungen nicht restlos nachkommt oder aber die staatlich angeordneten Bewirtschaftungsmassnahmen (mengenmässige Anbauverpflichtung, Verpflichtung zum Anbau bestimmter Fruchtarten) nicht befolgt.

Grundgedanke soll als meiner Auffassung nach sein, dass der Ankauf irgendwelcher Objekte vom Staat nicht einseitig gutes Geschäft auf Seite des Käufers sein und werden darf, sondern das mit dem Zuspruch eines ehemals jüdischen Objektes auch von Seite des Staates soziale und sonstige im öffentlichen Interesse liegende Auflagen verbunden werden; wer solche Opfer nichterbringen will oder kann, kann eben auch nicht auf die Zuteilung eines ehemals jüdischen Objektes rechnen.

Gebert

Seiner Exzellenz
Herrn Wirtschaftsminister
Dr. Gejza Medricky,
Pressburg.

Oddelenie poradcov
Nemecké vyslanectvo
Dr. Erich Gebert

Bratislava, 25. júna 1942

Spisová značka: Bw/Ju

Vec: Zhodnotenie nehnuteľností⁵⁶ z bývalého židovského majetku vo vlastníctve štátu.⁵⁷

Excelencia!

Rovnako ako musí prevládať stanovisko, že štátny majetok nesmie byť nikomu darovaný a že odpredaj častí majetku, ktoré je štát ochotný odpredať, musí zohľadniť jeho reálnu hodnotu, rovnako pri odpredaji nehnuteľností štátu z bývalého majetku Židov musí sa pamätať na to, že tu zaujímajú miesto tendencie, ktoré sa nedajú odôvodniť ani morálne, ani hospodársky, ani sociálne. V každom prípade podľa môjho názoru treba pri tejto akcii dať pozor na to, že pre štát nemajú „hodnotu“ len peniaze v hotovosti, ale že zohľadnenie všeobecných sociálnych a hospodárskych úvah je rovnako dôležité ako zabezpečenie získania bezprostredného príjmu.

Preto nemožno „čachrovať“ s nehnuteľnosťami odpredajom tomu kto ponúkne najviac, pretože to by predstavovalo výber uchádzačov o kúpu čisto z kapitalistického pohľadu a domový majetok by získali práve tie kruhy, ktoré už teraz disponujú domovým majetkom a ktorí nie sú ochotní použiť svoje prostriedky iným produktívnym spôsobom v prospech všeobecného záujmu.

Objekty teda budú prideľovať, ak sa tak už nestalo, verejno-právnym ustanovizniám s prihliadnutím na

- a) sociálne a
- b) biologické hľadiská v celkovom hodnotení jednotlivých uchádzačov.

Samozrejme, najprv sa podľa platných postupov urobí odhad; medzi viacerými uchádzačmi o jeden objekt by mal pri prideľovaní dostať prednosť ten, kto na základe svojich zásluh v prospech celej pospolitosti, na základe svojho postavenia vo verejnom živote a preukázanej ochoty angažovať sa, príp. ako bojovník na fronte nadobudol zásluhy a istý nárok na uprednostnenie; ďalej sa uprednostnia zdravé rodiny s viacerými deťmi, ak to bude jeden z viacerých uchádzačov, ktorí inak spĺňajú rovnaké predpoklady na uprednostnenie, ak sa tento zaviazne, že zodpovedajúci diel nadobudnutého majetku vloží späť do trhu s bytmi alebo vykoná rozsiahle práce na zlepšenie a rozšírenie [nehnuteľnosti] (dobudovanie poschodia, rozdelenie veľkých bytov na menšie, dobudovanie podkrovia etc.).

Domy, v ktorých sa bez vynaloženia veľkého stavebného úsilia dá vytvoriť ďalší obytný priestor, sa majú [uchádzačovi] prideľiť iba s podmienkou, že v priebehu stanoveného času vykoná určité stavebné úpravy, samozrejme bude opäť treba vytvoriť predpisy, ktoré budú garantovať vytvorenie skutočne zdravých, dostatočne vybavených bytov.

Okrem toho by sa mohlo použiť prihlásenie sa k štátu ako predpoklad na uprednostnenie pri prideľovaní v tej forme, že by bolo možné uprednostniť uchádzača, ktorý už investoval aspoň časť peňažnej sumy potrebnej na nadobudnutie [objektu] do štátnych

56 Pozri: Vyhláška vlády č. 238/1941 z 1. 11. 1941, podľa ktorej vlastníctvo niektorých židovských nehnuteľností (domov a bytov) prechádza na slovenský štát.

57 Erich Gebert sa v liste obracia na ministra hospodárstva, pričom však v danom čase arizácie mal na starosti ÚHÚ.

dlhopisov; tieto dlhopisy by mohli byť prednostne založené za účelom kúpy nehnuteľnosti.

Pri poľnohospodárskom majetku by som si vedel predstaviť na strane štátu niekoľkoročné právo odstúpenia od zmluvy, príp. právo opätovného odkúpenia pre prípad, že nadobúdateľ nesplní bez zvyšku povinnosť dodávky alebo štátom stanovené spôsoby hospodárenia (stanovený objem dopestovaných plodín, povinnosť pestovať určité druhy plodín).⁵⁸

Podľa môjho uváženia by ale základnou myšlienkou malo byť, že nadobudnutie akýchkoľvek objektov odkúpením od štátu nebude jednostranne výhodným obchodom [v prospech kupujúceho], ale s pridelením bývalého židovského objektu budú spojené sociálne a iné podmienky vo verejnom záujme; kto takúto obeť nechce alebo nemôže priniesť, nemôže teda ani počítať s pridelením bývalého židovského objektu.⁵⁹

Gebert

Jeho excelencii
Pánovi ministrovi hospodárstva
Dr. Gejzovi Medrickému,
Bratislava.

SNA, fond MH, kartón 73, Prez- P/B – 165.

Dokument 4

1942, 12. august, Bratislava. List E. Geberta predsedovi vlády V. Tukovi, ktorý sa týka spravovania židovských poľnohospodárskych nehnuteľností v čase deportácií Židov.

Deutsche Gesandtschaft
Berater Abteilung
Dr. Erich Gebert
Aktenz.: Bw/Ju
Betrifft. Wirtschaftliche Auswertung ehemals jüdischen Landbesitzes.

Pressburg, 12. August 1942

Exzellenz!

Grösste Sorge muss es bleiben, dass der ehemals jüdische Landbesitz mit seinem ungefähr 180.000 Joch Umgang seine volle landwirtschaftliche produktive Kraft zumindest erhält und in allernächster Zeit wesentlich steigert.

58 Poľnohospodárske nehnuteľnosti spravoval samostatný Štátny pozemkový úrad podliehajúci priamo vláde.

59 Reakcia ministerstva hospodárstva na predložený návrh E. Geberta, pôvodne v slovenčine: „*Návrh na smernice pri prevode židovského majetku do rúk kresťanských. Uložiť! 1./ pánu osobnému tajomníkovi, 2./ pánu prednostovi prezídia, 3./ oddeleniu Prez – L na vedomie. V Bratislave dňa 26. júna 1942.*“

Meiner Ansicht nach muss daher bei Uebertragung der Betriebsführung bezw. Veräusserung Landwirtschaftlichen Besitzes mit grösster Sorgfalt vorgegangen werden. Ich würde empfehlen.

1./ die Abverkäufe nur bedingt abzuschliessen und zwar in der Form, dass sie erst dann voll rechtswirksam werden, wenn in 3 – 5 Jahren Betriebsführung der Beweis erbracht ist, dass die Produktion verbessert und gesteigert würde.

2./ Muss von allen Uebernehmern jüdischer Liegenschaften, gleichgültig ob sie verkauft oder nur treuhändig zur Betriebsführung weitergeben werden, eine gewissenhafte und genaue Buchführung verlangt werden. Für landwirtschaftliche Betriebe hat der Reichsnährstand in Berlin ausserordentlich zweckmässige Buchhaltungssysteme herausgearbeitet.

3./ Muss eine bindende Verpflichtung auferlegt werden, dass nichts vom Inventar (mit Ausnahme natürlich von Vieh) verkauft oder sonst von Betriebe weggenommen werden darf. Vielmehr muss die Verpflichtung auferlegt werden, den Maschinen und Gerätebestand schrittweise wesentlich zu erweitern.

Na stráž! gez. Dr. Gebert.

Seiner Exzellenz
Herrn Ministerpräsidenten
Dr. Vojtech Tuka
Pressburg.

Nemecké vyslanectvo
Oddelenie poradcov
Dr. Erich Gebert⁶⁰
Spisová poznámka: Bw/Ju
Vec. Hospodárske zhodnotenie bývalého židovského pozemkového majetku.⁶¹

Bratislava, 12. august 1942

Excelencia!

Najväčšou starosťou musí byť, aby si bývalý židovský pozemkový majetok, približne 180 000 jutár prinajmenšom zachoval svoju produktívnu silu a v čo najkratšom čase ju podstatne zvýšil.

Podľa môjho názoru treba preto pri prenesení vedenia podniku, príp. pri odpredaji poľnohospodárskeho majetku postupovať nanajvýš starostlivo. Odporúčal by som:

1./ vykonať iba podmienený odpredaj a síce v takej forme, ktorá nadobudne plnú právoplatnosť potom, keď po 3 – 5 rokoch vedenia podniku bude preukázané, že došlo k zlepšeniu a navýšeniu produkcie.

2./ Od každého, kto prevezme vedenie židovského poľnohospodárskeho podniku, bez ohľadu na to, či bol [podnik] odpredaný, alebo či ide o zverenecké postúpenie podni-

60 Erich Gebert bol poradcom pre ministerstvo hospodárstva. Otázku poľnohospodárstva riešil beráter Hans Hamscha.

61 Poľnohospodárske nehnuteľnosti spravoval samostatný Štátny pozemkový úrad podliehajúci priamo vláde. Na jeho čele stálo Karol Klinovský.

ku, požadovať svedomité a presné vedenie účtovníctva. Pre poľnohospodárske podniky vypracoval Reichsnährstand⁶² v Berlíne mimoriadne účelné účtovnícke systémy.

3./ Je potrebné uložiť záväznú povinnosť, že z inventára (samozrejme, okrem dobytky) nemožno nič predať alebo inak z podniku vyňať. Naopak, treba skôr uložiť povinnosť postupne rozšíriť stroje a zariadenie.

Na stráž! podpis. Dr. Gebert.

Jeho Excelencii
Pánovi predsedovi vlády
Dr. Vojtech Tuka
Bratislava.

SNA, fond MH, kartón 73, Prez-P/B-176.

Dokument 5

1943, 22. marec 1943, Bratislava. List E. Geberta ministrovi hospodárstva G. Medrickému o návrhu na revíziu arizácií na Slovensku

Abschrift

Dr. Erich Gebert
Aktenz.: Bw/Ju

Pressburg, 22. März 1943

Betrifft: Verwertung der in Staatsbesitz befindlichen jüdischen Realitäten.

Exzellenz!

Die Tageszeitung brachte in letzter Zeit Nachrichten über den Stand der Aktion zur Verwertung der in Staatsbesitz befindlichen jüdischen Realitäten, wobei als voraussichtlicher Erlös ein Betrag von rund – „nur“ – 1 Milliarde (nach Abzug der auf den Realitäten lastenden Verpflichtungen) genannt wird; auch die Ziffern, die amtlich oder halbamtlich geschätzt werden, liegen jedenfalls nicht höher.

Gerade diese Tatsache vertieft meine grosse Sorge um die gesamte Abwicklung der Judenvermögen, und es wird nicht allzulange dauern, bis man an die Finanzverwaltung die Frage richten wird, wo die Juden-Milliarden geblieben sind, die zu Beginn der gesamten Juden-Auswanderungsaktion als Judenvermögen festgestellt wurden (bekanntlich gaben damals die Erhebungen einen gemeldeten Gesamtbesitz von 3 – 4 Milliarden, wozu selbstverständlich noch wesentlich höhere – nicht gemeldete – Werte kommen), denn wenn aus der Realitäten-verwertung nur noch 1 Milliarde erlöst werden soll und aus den Mobilien nicht einmal 100 Millionengeholt wurden, dann bleibt die Frage nach der Deckung der Differenz offen (der Bestand der Wertpapiere und sonstigen realisierbaren Juden-Werte sind natürlich nicht die Hälfte der Differenz aufholen können): Für diese Differenz aber wird man eines Tages den Finanzminister verantwortlich mache, gleichgültig, in wessen Hand die Durchführung der verschiedenen Aktionen lag, da ja

62 Reichsnährstand – organizácia nacistickej agrárnej politiky, ktorá v rokoch 1933 – 1945 riadila výrobu a distribúciu a určovala ceny poľnohospodárskych výrobkov v Nemeckej ríši.

die moralische Haftung und Verpflichtung der Finanzverwaltung für Staatsvermögen so oder so besteht.

Ich glaube Sie deshalb, Exzellenz, dringendst bitte zu dürfen, doch dem Gedanken einer straffsten Zusammenfassung aller Agenden die mit der Feststellung, Verwertung der Judenvermögen und der Durchführung der finanziellen Judenfragen zu tun haben, näher zu treten; ich bin überzeugt dass Ihr so bewährter und gewissenhafter Apparat trotz der Knappheit an Personal doch gerade durch seine Haltung wesentlich dazu beitragen kann, alle Dienststellen und Organe, die mit finanziellen Judenfragen zu tun haben, dahin zu beeinflussen, dass wenigstens von nun ab alles getan wird, was der Rettung von Judenvermögen bzw. der bestmöglichen Verwertung der noch greifbaren Vermögen dienen kann; so bin ich überzeugt, das z. B. die Unterstellung des UHU unter das Finanzministerium allen schon, das heisst der Einbau der Apparatur des UHU in das Finanzministerium, wesentlich dazu beiträgt, die Sicherstellung bedeutender Werde auch im gegenwärtig Zeitpunkt noch zu gewährleisten.

Darüber hinaus müsste aber nach Uebernahme dieser Agende eine sehr strenge und gewissenhafte Ueberprüfung sämtlicher finanzieller Transaktionen, die im Zuge der Judenaktion von irgendwelchen slowakischen Dienststellen erfolgen, erfolgen und jede einseitige Bereicherung zu Lasten der slowakischen Volksgemeinschaft dadurch wieder gutgemacht werden, dass die Bereicherten entsprechende Nachzuzahlungen zu leisten haben; für die Durchführung dieser Superrevision der Arisierungssakte (die im übrigen auch im Reich durchgeführt werden musste und dort erhebliche Nachtragszahlungen brachte) könnte zweckmässiger Weise – ohne Belastung Ihres eigenen Apparates wohl aber unter dessen strenger Aufsicht – die slowakische Revisions- und Treuhandgesellschaft herangezogen werden.

Ich glaube, dass eine solche Superrevision auch politisch unerhört wichtig und wirksam wäre, da sie breiten Schichten der Bevölkerung Vertrauen in die aufrechte Gesinnung der Staatsführung vermitteln helfen würde.

Genehmigen Sie, Exzellenz, die Versicherung meiner ausgezeichneten Hochachtung als Ihr sehr ergebener gez. Dr. Gebert

Odpis

Dr. Erich Gebert

Bratislava, 22. marec 1943

Značka spisu: Bw/Ju

Vec: Zhodnotenie židovského nehnuteľného majetku vo vlastníctve štátu.

Excelencia!

Denná tlač v poslednom čase prináša správy o stave zhodnotenia židovského nehnuteľného majetku vo vlastníctve štátu, pričom predbežne sa výnos odhaduje na približne – „len“ – 1 miliardu (po odpočítaní bremena, ktorým je tento majetok zaťažený); ani čísla úradného alebo polouradného odhadu nie sú vyššie.

Práve táto skutočnosť prehľbuje moju obavu ohľadne likvidácie židovského majetku a nebude trvať dlho, kým finančnej správe bude predložená otázka, kam sa podeli židov-

ské miliardy, ktoré boli vyčíslené na počiatku celého procesu vyst'ahovania Židov (podľa vtedajších zistení bol nahlásený majetok v celkovej hodnote 3 – 4 miliardy, k čomu treba ešte pripočítať ešte vyššie hodnoty nenahláseného majetku), pretože ak sa má zo zhodnotenia nehnuteľného majetku získať ani nie 100 miliónov, zostáva otvorená otázka, ako vykryť rozdiel (cenné papiere a ďalší speňažiteľný židovský majetok nepokryjú ani polovicu rozdielu). Za tento rozdiel bude ale jedného dňa braný na zodpovednosť minister financií⁶³ a je jedno, kto niesol zodpovednosť za zrealizovanie akcií, pretože tak či onak on nesie morálnu zodpovednosť a ručí za spravovanie financií a štátneho majetku.

Preto sa excelencia domnievam, že Vás musím naliehavo požiadať, zväziť myšlienku skoncentrovania všetkej agendy, ktorá súvisí so zisťovaním [stavu židovského majetku], zhodnotením a realizáciou finančnej stránky židovskej otázky; som presvedčený, že Váš osvedčený a svedomitý aparát napriek nedostatku personálu práve svojím postojom značne môže prispieť k tomu, aby ovplyvnil všetky úradovne a všetky orgány, ktoré majú do činenia s finančným riešením židovskej otázky, a to takým spôsobom, že aspoň odteraz sa urobí všetko preto, aby sa [pre štát] zachránil židovský majetok, príp. aby sa čo najlepšie zhodnotil majetok, ktorý ešte je; som presvedčený že podriadenie ÚHÚ ministerstvu financií, to znamená začlenenie aparátu ÚHÚ do ministerstva financií⁶⁴, podstatným spôsobom prispeje k zaisteniu značných hodnôt, čo je v tejto chvíli ešte možné.

Okrem toho by po prevzatí agendy malo dôjsť k prísnemu a svedomitému prevereniu všetkých finančných transakcií, ktoré boli vykonané v priebehu židovskej akcie vo všetkých slovenských úradoch, aby došlo k náprave akéhokoľvek obohatenia sa na úkor slovenského ľudu tým, že tí, čo sa obohatili, budú musieť tieto sumy uhradiť; vykonaním tejto superrevízie arizačných spisov (ktorá, mimochodom, musela prebehnúť aj v Ríši a priniesla značné doplatky) by mohla byť poverená – bez zaťaženia Vášho vlastného aparátu, ale zároveň pod jeho prísny dohľadom – Slovenská revízna a zverenecká spoločnosť.⁶⁵

Verím, že takáto superrevízia by bola aj politicky nesmierne dôležitá a účinná, pretože by pomohla sprostredkovať širokým masám obyvateľstva dôveru voči čestnému zmýšľaniu vedenia štátu.

Dovoľte mi, excelencia, uistiť Vás o mojej nesmiernej úcte.

Váš hlboko oddaný podpís. Dr. Gebert

SNA, Fond MH, kartón 73, P/B-227.

Dokument 6

1943, 31. máj, Bratislava. Návrh E. Geberta na vytvorenie „Fondu na usporiadanie židovského majetku“ a návrh princípov, podľa ktorých sa má tento fond riadiť.

63 Mikuláš Pružinský.

64 Erich Gebert píše nesprávne. V júli 1942 bolo ÚHÚ podriadené ministerstvu hospodárstva.

65 Správne: Slovenská revízna a dôvernícka spoločnosť.

Berater Abteilung
Deutsche Gesandtschaft

Preßburg, den 31. Mai 1943

Lieber Freund!

Im Zusammenhang mit unserer letzten Aussprache übermittle ich Dich die Abschrift einer Anmerkung zur Frage der Schaffung einem Judenfonds und seiner Verwaltung, die ich Herrn Minister Dr. Pružinsky übereichte.

Bei dieser Gelegenheit möchte ich Dich bitten, einmal streng überprüfen zu lassen, wie gross der Personalstand des Nuš und womit die einzelnen Leute seit Monaten beschäftigt wurden.

2 Beilage

Na stráž!

Seiner Excellenz
Herrn Minister Dr. Gejza Medricky,
Pressburg,

Fond zur Ordnung der Judenvermögen.

a) Für die Bildung einen eigenen Fonds als Vermögensträger für ehemals jüdische Vermögensbesitze spricht:

Die Liquidierung des ehemals jüdischen Vermögensbesitzes muss – wenn nicht die Liquidation Jahreszehnte dauern und ungebührlich viel Kräfte in Anspruch nehmen soll – mit einer gewissen Grosszügigkeit durchgeführt werden; innerhalb der normalen staatlichen Finanzverwaltung kann aber nicht ein Verfahren Platz greifen, das in Umkehrung der sonst notwendigen Methoden und Verfahrensgewohnheiten vermögensrechtliche Entscheidungen nur nach oberflächlicher Prüfung und unter Zugrundelegung lediglich von Billigkeits-Erwägungen zu treffen haben.

Ansprüche gegen die allgemeine staatliche Verwaltung müssen zweifellos streng abgerechnet werden, Ansprüche werden dem Staate gegenüber unmittelbar mit viel grösserer Nachdrücklichkeit geltend gemacht, es wird die Vermischung dieser Ansprüche mit steuerlichen Verbindlichkeiten oder der gleichem zu Gefahren für die staatlichen Einnahmen führen. Die Bildung eines solchen Fonds macht es auch möglich, Forderungen gegenüber ehemals jüdischen Besitz auch dort teilweise aus Billigkeitsgründen zu honorieren, wo aus dem Vermögen des einzelnen Juden keine Aktiven mehr vorhanden sind.

b) Gegen die Bildung eines Fonds spricht:

Wenn nicht das Bewusstsein vorherrscht, dass hinter der ganzen Abrechnung die strenge und gewissenhafte Hand der allgemeinen Finanzverwaltung steht, besteht die Gefahr, das Vermögenswerte aus der ehemals jüdischen Vermögensmasse mit zu grosser Freigebigkeit vergeben werden, dass Abverkauf auf der einen Seite zu unverhältnismässig niederen Preisen durchgeführt werden, dass auf der anderen Seite Verzicht auf die Hereinbringung der jüdischen Vermögenssubstanz zu leicht erfolgen und dass Forderungen gegenüber Juden in ungebührlicher und ungerechtfertigter Höhe und Menge geltend gemacht werden.

c) Diesen Gefahren kann zweifellos begegnet werden, wenn man dieser Fondverwaltung bestimmte Verfahrensregeln vorschreibt und in der Fondsverwaltung

selbst den Vertretern des Finanzministeriums das unterscheidende Wort belässt, selbstverständlich bleibt auch die Kontrolle des Obersten Rechnungshofes aufrecht.

Richtig wird auch sein, dass zur Beschleunigung der gesamten Auswicklung die Fondsverwaltung rechtlich ermächtigt wird, in einem inappellablen Schiedsverfahren über Ansprüche und Rechte kurzerhand zu entscheiden.

d) Vorschläge für eine Ordnung: Soweit es sich um Forderungen gegenüber ehemaligen jüdischen Schuldner, und deren Vermögen handelt, können Gefahren zweifellos weitgehend ausgeschlossen werden, wenn man sich auf folgende Grundsätze festlegt:

1./ Ueber Forderungen, die vor der Vermögens-Konskription vom 2. 9. 1940 bestanden haben oder entstanden sind, wird überhaupt nur dann verhandelt, und sie werden nur dann anerkannt, wenn sie von den Juden ins Vermögensverzeichnis als Verpflichtungen aufgenommen und wenn durch entsprechend stichhaltige Unterlagen der Bestand dieser Forderungen als echt angenommen werden kann.

2./ Forderungen, die später entstanden sind, können überhaupt nur dann für eine Honorierung in Aussicht genommen werden, wenn sie ihrer Höhe nach innerhalb jener Grenze liegen, innerhalb deren Juden nach dem 2. 9. 1940 dispositionsberechtigt waren; räumte irgendjemand nach dem 2. 9. 1941 irgendwelche grössere Kredite ein, dann musste er von vornherein wissen, dass er dies auf eigene Gefahr tut, und hat daher überhaupt keinen Anspruch auf Vergütung.

3./ Jedenfalls bleibt es in den Fällen von 1/ und 2/ der Fondverwaltung überlassen, nach freien Ermessen unter Zugrundelegung von Billigkeitserwägungen darüber zu entscheiden, in welchem Umfang solche Forderungen aus dem Fondsvermögen honoriert werden; jedenfalls muss jede geltend gemachte Forderung durch entsprechenden Beweismaterial nachgewiesen oder wenigstens glaubhaft gemacht werden.

4./ Für die Verwertung der Aktiven – vor allem für die Verwertung von Realitäten – gelten die besonderen Bestimmungen, welche der Fondsverwaltung die Verpflichtung auferlegen, solche Vermögensschaften unter weitestgehender Wahrung oder finanziellen Interessen des Staates so zu verwerten, dass – bei teilweisen Ausschuss des gerichtlichen Versteigerungsverfahrens – im Wege des Zuspruches auf der Basis der amtlich ermittelten Schätzwerte sozial und biologisch zu berücksichtigende Bewerber in erster Linie Berücksichtigung finden.

Grundsätze über die Bildung einer Auffang-Fonds für ehem. jüdische Vermögen.

1./ Dem Finanzminister wird ermöglicht, sämtliche vermögensrechtliche Aktiven und Passiven, die aus ehemaligen Judenbesitz stammen und durch gesetzliche Massnahmen auf den Staat übertragen wurden, zur gesonderten Verwaltung einem Spezialfond zuzuweisen, der von einer besonderen Kommission unter Aufsicht des Finanzministers und unter Kontrolle des Obersten Rechnungshofes betreut wird. Der Finanzminister kann zu einem ihm geeignet erscheinenden Zeitpunkt dieser Sonderverwaltung wiederum aufheben und die restlichen Vermögensrechte in die allgemeine Staatsverwaltung rückübertragen.

2./ Die Verwaltung dieses Fonds erfolgt nach den hierfür gesondert erlassenen Bestimmungen; jedenfalls sind die Erträgnisse des Fonds jährlich der staatlichen Haushaltsrechnung zuzuführen.

3./ Die Kommission besteht aus 7 Mitgliedern unter Vorsitz eine dem Finanzministerium angehörenden Vertreters; darüber hinaus wird vom Finanzminister drei weitere Mitglieder bestimmt, je ein Mitglied wird vom Wirtschaftsminister, vom Innenminister bestimmt bezw. vom UHU entsendet.

4./ Die Fondskommission genehmigt die Endabrechnung über die Vermögens-Liquidation der einzelnen jüdischen Vermögensmassen auf Grund der Gutscheine der Slowakischen Revisions- und Treuhandgesellschaft.

5./ Die Fondskommission entscheidet über den Anspruch ehemals jüdischer Liegenschaften auf Grund der vorliegenden Schätzungsgutachten, UHU wird für die einzelnen Liegenschaften Bewerberlisten aufstellen.

Die Fondskommission hat bei ihrem Zuspruch vor allem biologische und soziale Grundsätze gemäss den gesondert aufgestellten Richtlinien zu berücksichtigen und auch die Finanzierung der Erwerbung solcher Liegenschaften durch entsprechender Gestaltung der Uebernahmebedingungen derartig zu erleichtern, dass auch wirtschaftlich schwächere Elemente – ohne Gefährdung ihrer finanziellen Existenz – an den Ankauf ehemals jüdischer Liegenschaften denken können.

6./ Die Fond-Kommission bedient sich bei Vorbereitung und Durchführung ihrer Arbeiten vorzugsweise der Slowakischen Revision- und Treuhandgesellschaft, die zu grösstmöglicher ihrer Arbeiten besonders verpflichtet wird.

Oddelenie beráterov
Nemecké vyslanectvo

Bratislava, 31. máj 1943

Milý priateľu!

V súvislosti s našim posledným rozhovorom Ti posielam odpis poznámky k otázke vytvorenia židovského fondu a jeho správy, ktorú som odovzdal aj pánovi ministrovi Dr. Pružinskému.⁶⁶

Pri tejto príležitosti Ťa chcem poprosiť, nechať prísne preveriť, aký je stav personálu nuš⁶⁷ a čím sa jednotliví ľudia posledné mesiace zaoberali.

2 prílohy

Na stráž!

Jeho Excelencii
Pánovi ministrovi Dr. Gejzovi Medrickému,
Bratislava,

Fond na usporiadanie židovského majetku.

a) Za vytvorenie vlastného fondu ako správcu bývalých židovských majetkov hovorí toto:

66 Mikuláš Pružinský.

67 V texte návrhu E. Geberta sa hovorí o Najvyššom kontrolnom úrade. Editor sa domnieva, že v texte mohlo dôjsť k chybe, miesto NKÚ bola použitá skratka „nuš“.

Likvidácia bývalého židovského majetku musí byť urobená s istou dávkou veľkorysosti – ak nemá trvať desaťročia a nemá stáť priveľa síl; v rámci bežnej finančnej štátnej správy však nie je priestor, keďže treba obrátiť bežné postupy a metódy, ak sa nemajú majetkovoprávne rozhodnutia robiť len po povrchnom zhodnotení, ktoré by bralo do úvahy len čo najmenšie náklady.

Nároky voči všeobecnej štátnej správe musia byť bezpochyby prísne, nároky budú voči štátu uplatňované bezprostredne s väčším dôrazom, zmiešavanie nárokov s daňovými záväzkami by viedlo k ohrozeniu štátnych príjmov. Vytvorenie takéhoto fondu umožňuje brať z dôvodu úspornosti do úvahy pohľadávky voči bývalému židovskému majetku tam, kde už nie sú k dispozícii aktíva.

b) Proti vytvoreniu fondu hovorí toto:

Ak nebude jednoznačne zrejmé, že za celým odpočtom stojí prísna a svedomitá ruka finančnej správy, existuje riziko, že bývalý židovský majetok bude prerozdelený príliš štedro, že na jednej strane odpredaj prebehne za príliš nízkej ceny a na druhej strane sa ľahko upustí od vkladania častí majetkovej podstaty [bývalého židovského majetku do fondu] a budú sa uplatňovať pohľadávky voči Židom v nevhodnej a neoprávnenej výške a objeme.

c) Tomuto riziku sa dá bezpochyby predísť, keď sa správe fondu stanovia určité pravidlá správy a keď sa v samotnej správe fondu prenechávajú rozhodujúce slovo zástupcom ministerstva financií, pričom sa, samozrejme, zachová kontrola zo strany najvyššieho kontrolného úradu.

Bude správne, ak sa na urýchlenie celej likvidácie [majetku] po právnej stránke splnomocní správa fondu, v arbitrážnom konaní bez možnosti odvolania, aby mohla rýchlo rozhodovať o nárokoch a právach.

Návrhy na usporiadanie: Pokiaľ ide o pohľadávky voči bývalým židovským dlžníkom a ich majetku, je bezpochyby možné vo veľkej miere vylúčiť riziko, ak sa budú dodržiavať tieto zásady:

1./ O pohľadávkach, ktoré existovali alebo vznikli pred súpisom [židovského] majetku 2. 9. 1940⁶⁸, sa bude rokovať len vtedy a uznané budú len vtedy, ak boli Židmi zapísané do zoznamu majetku ako pohľadávky a ak je možné existenciu týchto pohľadávok dostatočne doložiť podkladmi a považovať ich za pravé.

2./ Vyplatenie pohľadávok, ktoré vznikli neskôr, môže byť zohľadnené len vtedy, ak sa ich výška pohybuje v limitoch, ktorými mohli Židia disponovať po 2. 9. 1940; ak niekto schválil po 2. 9. 1941 nejaké väčšie úvery, muselo mu byť vopred jasné, že tak koná na vlastné riziko, a nemá preto nárok na odškodnenie.

3./ V každom prípade pri eventualite 1/ a 2/ zostáva na rozhodnutí správy fondu, aby podľa vlastného uváženia spravodlivo rozhodla, v akom rozsahu sa budú pohľadávky kryť z majetku fondu; v každom prípade je potrebné každý uplatnený nárok doložiť dôkazovým materiálom alebo aspoň preukázať ako dôveryhodný.

4./ Na zhodnotenie aktív – predovšetkým pre zhodnotenie pozemkového majetku – platia osobitné pravidlá, ktoré ukladajú správe fondu povinnosť zhodnotiť tento majetok s čo najväčšou ochranou finančných záujmov štátu, že – pri čiastočnom vylúčení

68 Nariadenie 203/1940 Sl. z. zo dňa 30.8.1940.

[na základe] súdnych dražieb – sa pri procese odsúhlasovania [nárokov], vychádzajúc z úradne stanovených odhadov hodnoty majetku sa primárne zohľadnia uchádzači, ktorých treba na základe sociálnych a biologických kritérií v prvom rade zohľadniť.

Zásady vytváranie sústredovacieho fondu pre bývalý židovský majetok.

1./ Ministrovi financií bude umožnené, aby akékoľvek majetkovoprávne aktíva i pasíva, ktoré pochádzajú z bývalého židovského majetku a na základe legislatívnych opatrení boli prenesené na štát, previedol za účelom osobitnej správy na špeciálny fond, ktorý bude spravovaný špeciálnou komisiou pod dohľadom ministra financií a pod kontrolou Najvyššieho kontrolného úradu. Minister financií môže v čase, keď to bude považovať za vhodné, osobitnú správu [fondu] opäť zrušiť a zvyšný majetok opäť späť previesť štátnej správe.

2./ Správa tohto fondu sa riadi podľa osobitne na to vydaných ustanovení; v každom prípade sa výnosy fondu raz ročne odvádzajú do rozpočtu.

3./ Komisia pozostáva zo 7 členov pod predsedníctvom jedného zo zástupcov ministerstva financií; okrem toho, minister financií určí troch ďalších členov, jedného z ministerstva hospodárstva, jedného stanoveného ministerstvom vnútra, príp. vyslaného z ÚHÚ.

4./ Komisia fondu schvaľuje záverečný odpočet likvidácie majetku jednotlivých častí židovského majetku na základe dobropisu Slovenskej revíznej a dôverníckej spoločnosti.

5./ Komisia fondu rozhodne o nárokoch v súvislosti s bývalým židovským pozemkovým majetkom na základe predložených posudkov odhadu ceny, ÚHÚ zostaví pre jednotlivé pozemkové majetky zoznam uchádzačov.⁶⁹

Komisia fondu má pri schvaľovaní nárokov zohľadniť biologické a sociálne zásady v zmysle osobitne zostavených smerníc a má tiež uľahčiť financovanie nadobudnutého pozemkového majetku vytvorením takých podmienok prevzatia [majetku], že nákup bývalého židovského pozemkového majetku bude pripadať do úvahy aj pre hospodársky slabšie subjekty a to bez ohrozenia ich finančnej existencie.

6./ Komisia Fondu sa pri príprave a realizácii svojej činnosti opiera prednostne o Slovenskú revíznú a dôvernícku spoločnosť, ktorá je zaviazaná vykonať čo najväčšiu časť práce.

SNA, Fond MH, Karton 73, P/B-232/1/43; SNA, Fond MH, Karton 73, P/B – 160.

Dokument 7

1943, 12. Juli, Bratislava. Gebertova prezentácia finančno-hospodárskych otázok spojených so židovským majetkom na Slovensku po jeho likvidácii a arizácii.

Dr. Erich Gebert

Pressburg, den 12. Juli 1943

69 Židovský pozemkový majetok spravoval Štátny pozemkový úrad. ÚHÚ nemohol zasahovať do židovského pozemkového majetku. Tvrdenie v bode 4. je nesprávne. E. Gebertovi zrejme nebolo známe, že ÚHÚ nemôže zasahovať do židovského pozemkového vlastníctva.

Darstellung der finanzwirtschaftlichen Fragen um das Judenvermögen.

1./ Der Realbesitz der Juden wurde generell ebenso wie der Mobil-Besitz er ausgewanderten Juden von Staat beschlagnahmt und für den Staat für verfallen erklärt.

2./ Die im Jahre 1940 angeordnete Vermögenskonskription ergab nach den Angaben der Juden selbst Aktiva in der Höhe von rund 4 ½ Milliarden Ks – es ist klar, dass dabei diese Vermögensschaften unverhältnismässig gering geschätzt wurden.

3./ Die Verwertung dieser Vermögensschaften begann mit der Arisierung der Geschäftsbetriebe; dabei wurden die Aktiven ohne jede Festhaltung ihres Gesamt- oder der Einzelwerte, ohne Festhaltung der darauf lastenden Passiven und in den meisten Fällen ohne Festlegung irgendwelcher festumrissenen Gesamtpreise bezw. Zahlungsplänen aufgestellt – der voraussichtliche Gesamterlös v für den Staat lässt sich überhaupt nicht errechnen.

4./ Der Mobilienbesitz – Aktien, Kleidungsstücke, Einrichtung, Schmuck, Teppiche etc. - wurde in wilden Veräusserungsverfahren geradezu verschleudert, der Grossteil dieser Mobilien dürfe gestohlen worden sein; jedenfalls wird mit der Gesamterlös zu Gunsten des Staates mit nur 80 Millionen Ks angegeben.

5./ Der landwirtschaftliche Besitz wurde – soweit nicht zu eine Teile „unter der Hand“ irgendwelchen Protektionskindern zugeschlagen wurde – den Bodenamt zur Verwaltung und Verwertung übertragen; der Grossteil der jüdischen Pächter blieb als Treuhänder des Staates, was nicht niet – und nagelfest an diesen Gütern ist, soll zum Grossteil gestohlen sein. Inventare und ehrliche Schätzungen über die hier verbleibenden Vermögenswerte fehlen.

6./ Der städtische Liegenschaftsbesitz ist gleichfalls in kleinen Teilen schon an Protektionskinder zu Spottpreisen vergeben, der überwiegende Teil soll nach einen Verfahren veräussert werden, über dessen Gestaltung eine Gesetzesvorlage endgültige Entscheidung bringen soll; vorläufig wurde eine Schätzung der Liegenschaft veranlasst, die im allgemeinen Ausätze bringt, die durchschnittlich 30 % über den Wertansätzen des Jahres 1939 liegen, wogegen die Preise am freien Realitätenmarkt bei kleineren Objekten bis zu 400 %, bei mittleren bis zu 150% und bei grossen zu bis 80% gestiegen sind.

7./ Völliges Dunkel herrscht über die Belastung des gesamten Realbesitzes; während man bisher allgemein – und auch nach den Vermögensangaben der Juden selbst – mit nicht mehr als etwa 20-25% Belastung rechnete, behauptet Ministerialrat Woluszenk vom Finanzministerium, dass der Hausbesitz überlastet sei (!); die bisherigen Erhebungen in 17 von 70 Schätzungbezirken ergaben allerdings unter Zugrundelegung einer 30%igen Wertsteigerung eine Durchschnittsbelastung, die gleichfalls nicht über 30% des nunmehr angenommenen Wertes hinausgeht.

8./ Völlig unsinnig und gegen meine Empfehlungen wurde nunmehr eine offizielle Aufforderung zur Forderungsanmeldung gegenüber jüdischen Vermögensschaften hinausgeben, obwohl man ja die die jüdischen Vermögensschaften betreffenden Belastungen in ihren Maximalausmass aus den jüdischen Bekenntnissen selbst kennen muss und jeder Gläubiger, der seither einem Juden Kredit gewährte (obwohl er wusste, dass der Jude nicht mehr kreditfähig ist) das Risiko eine solchen Kreditgewährung selbst tragen und nicht neuerdings auf den Staat abwälzen müsste.

9./ Besondere Schwierigkeiten schafft der passive Kompetenzkonflikt (hinsichtlich der Verpflichtung zur Erfassung der jüdischen Vermögens-Gesamtwerte) zwischen Finanzministerium, Wirtschaftsministerium und UHU. Ich schlug dem Finanzminister in den letzten Monaten mehrfach vor:

1./ Schaffung einer klaren Verantwortlichkeit für die gesamten jüdischen Vermögenswerte beim Finanzministerium (Dr. Pružinsky beantwortete diese Forderung mit der Einreichung seiner Demission).

2./ Im Finanzministerium selbst muss eine Sektion die gesamte Erfassung und Liquidation der jüdischen Vermögenswerte in die Hand nehmen und sich zur Durchführung dieser Aktion irgendwelcher kommerzieller Einrichtungen (z. Teile der Hypotheken- und Kommunalbank, zum anderen Teil der Slowakischen Revisions- und Treuhandgesellschaft) bei gleichzeitigen Einbau des UHU in den Apparat des Finanzministeriums bedienen.

3./ Die Vermögenswerte sind gewissenhaft zu erfassen, für das Vermögen jedes einzelnen jüdischen Vermögensträger sind in einem Karteiblatt Aktiva und Passiva zu erfassen, und zwar nicht auf Grund irgendwelcher nachträglichen Meldungen, sondern an Hand der ursprünglichen Judenvermögensangaben und der aus vorhandenen amtlichen Unterlagen erstellten Vermögens- Rekonstruktion.

4./ Sämtliche Arisierungsfälle sind nachzuprüfen, in jedem Falle ist ein angemessenes Gesamtentgelt vorzuschreiben und sind die Zahlungsmodalitäten festzulegen – bei gleichzeitiger Festlegung eines Rücktrittrechtes des Staates für den Fall der Säumigkeit in der Erfüllung der Verpflichtungen.

5./ Besonderes Gewicht ist der Erfassung der verschobenen, hinterzogenen oder gestohlenen Vermögenswerte zuzuwenden, im Fällen besonderer Begünstigungen in der Festlegung von Uebernahmepreisen sind Nachzahlungen vorzuschreiben; in einem allgemeinen Aufruf sind Inhaber ehemals jüdischer Vermögensobjekte aufzufordern widerrechtlich angeeignete Objekte binnen einer bestimmten Frist bei Straffreiheit zurückzustellen.

6./ Nach Ablauf der Frist sind strenge Strafuntersuchungen gegen alle unbefugt Bereicherten einzuleiten, vor allem sind alle Fälle von Missbrauch der Amtsgewalt oder Verleitung zum Missbrauch der Amtsgewalt aufzugreifen; besonders aber auch jene Fälle, in welchen zum Schutze irgendwelcher finanziellen Interessen von Juden falsche Angaben über bestehende Schuldverhältnisse gemacht wurden.

7./ Die Liquidation ist sodann mit grösstmöglicher Beschleunigung durchzuführen, wobei für die Verwertung der Realitäten von Gesetzeswegen besonders Grundsätze – unter Zubilligung sozialer Rücksichten für die Erwerber – aufgestellt werden könnten.

8./ Schliesslich ist der Finanzminister mit allem Nachdruck auf seine Verantwortlichkeit zu verweisen, die er für die 4 ½ Milliarden Staatsvermögen hat und gegebenenfalls seine Verantwortlichkeit auch dem Parlament gegenüber geltend zu machen.

(gez. Dr. Gebert)

Dr. Erich Gebert

Bratislava, 12. júl 1943

Zoznam finančno-hospodárskych otázok ohľadne židovského majetku.⁷⁰

1./ Nehnutelný majetok bol vo všeobecnosti rovnako ako hnutelný majetok Židov, ktorí odišli do zahraničia⁷¹, zabavený štátom a prepadol v prospech štátu.

2./ Zo súpisu majetku nariadeného v roku 1940⁷² vyplynulo, že Židia vlastní aktíva vo výške približne 4 ½ miliardy Ks – je jasné, že bol urobený veľmi nízky odhad hodnoty majetku.

3./ Zhodnotenie tohto majetku začalo s arizáciou obchodov⁷³; pritom boli aktíva spísané bez zaznamenania celkovej hodnoty či jednotlivých položiek, bez zaznamenania súvisiacich pasív a vo väčšine prípadov bez zaznamenania pevne načrtnutej celkovej hodnoty, príp. plánu platieb – celkový zisk štátu sa vôbec nedá vypočítať.

4./ Hnutelný majetok – akcie, oblečenie, zariadenie, šperky, koberce atď. – bol priam premrhaný odpredajom nadivoko, väčšina hnutelností mohla byť aj rozkradnutá; v každom prípade sa uvádza celkový zisk v prospech štátu len vo výške 80 miliónov Ks.⁷⁴

5./ Poľnohospodársky majetok – ak nebol „pod rukou“ prilepený nejakému protekčnému dieťaťu – bol zverený pozemkovému úradu⁷⁵ do správy a na zhodnotenie; väčšina židovských nájomcov sa dostala pod zvereneckú správu štátu a čo nebolo na týchto statkoch prikované, bolo údajne z väčšej časti rozkradnuté. Inventáre a čestne vyhotovené odhady o majetkových hodnotách, ktoré tu zostali, chýbajú.

6./ Mestské vlastníctvo nehnuteľností bolo rovnako po malých častiach postúpené protekčným deťom za smiešne ceny, prevažná časť mala byť odpredaná postupom, o ktorého konečnej podobe má rozhodnúť návrh zákona; predbežne bolo rozhodnuté o vykonaní odhadu hodnoty nehnuteľností, vo všeobecnosti sa počíta s odhadom hodnoty, ktorá bude priemerne 30 % nad úrovňou hodnoty v roku 1939, pričom ceny na voľnom trhu s nehnuteľnosťami stúpili pri menších objektoch do 400 %, pri stredných do 150 % a pri veľkých do 80 %.

7./ Vôbec sa nevie, akým bremenom je zaťažovaný nehnuteľný majetok; doteraz sa nepočítalo – aj podľa majetkových údajov samotných Židov – s bremenom väčším ako 20 – 25 %, ministerský radca Woluszenk⁷⁶ z ministerstva financií tvrdí, že domový majetok je nadmerne zadlžený (!); doterajšie zistenia v 17 zo 70 okresov, kde sa odhad robil,

70 Pri dokumente nie je vložený list, ktorý by určil, komu bol tento Gebertov dokument adresovaný.

71 Erich Gebert píše o emigrovaných Židoch, v skutočnosti však išlo o majetok emigrovaných, ale aj deportovaných Židov.

72 Súpis bol realizovaný na základe nar. 203/1940 Sl. z.

73 Arizácie boli realizované na základe zákona 113/1940 Sl. z. a nar. 303/1940 Sl. z. Arizácie realizoval ÚHÚ.

74 K rozpredaniu hnutelného majetku došlo po deportácii Židov v r. 1942. Rozpredaj majetku organizovalo ministerstvo financií a príslušné daňové úrady.

75 Rozumej Štátnemu pozemkovému úradu. V roku 1942 bol vytvorený Fond pre správu poľnohospodárskych majetkov, ktorý mal spravovať poľnohospodársky majetok deportovaných Židov, ktorý ešte nebol zaradený do pozemkovej reformy.

76 Pravdepodobne Voloscuk.

hovoria – za predpokladu nárastu jeho hodnoty o 30 % – o priemernom zaťažení, ktoré tiež neprekračuje 30 % doteraz predpokladanej hodnoty.

8./ Úplne nezmyselne a proti mojim odporúčaniam bola teraz vydaná oficiálna výzva na nahlasovanie pohľadávok voči židovskému majetku, hoci bremeno, ktorým je zaťažený židovský majetok, je do maximálnej miery známe už z doznaní Židov samotných a každý veriteľ, ktorý odvtedy dal úver Židovi (hoci vedel, že tento Žid už nebude môcť úver splácať), by mal riziko takto udeleného úveru znášať sám a neprenášať ho na štát.

9./ Osobitné ťažkosti vytvára latentný konflikt o právomoci (ohľadne povinnosti zistiť celkovú hodnotu židovského majetku) medzi ministerstvom financií, ministerstvom hospodárstva a ÚHÚ. Ministri financií⁷⁷ som v posledných mesiacoch opakovane navrhoval:

1./ Jasne stanoviť zodpovednosť za všetok židovský majetok na strane ministerstva financií (Dr. Pružinský odpovedal na túto požiadavku podaním demisie).⁷⁸

2./ Na ministerstve financií musí jedna sekcia zobrať do svojich rúk zisťovanie rozsahu židovského majetku a ujať sa jeho likvidácie a pri realizácii tejto akcie si musí pomôcť komerčnými inštitúciami (čiastočne hypotekárnymi a komunálnymi bankami a čiastočne Slovenskou revíznou a dôvernickou spoločnosťou) pri súčasnom začlenení ÚHÚ do aparátu ministerstva financií.⁷⁹

3./ Majetkovú hodnotu treba svedomito spísať, na to slúži pri každom jednom židovskom majiteľovi kartotečný lístok, na ktorom treba uviesť aktíva i pasíva, a to nie na základe dodatočných hlásení, ale na základe údajov pôvodne uvedených Židom a na základe dostupných úradných podkladov slúžiacich na rekonštrukciu majetku.

4./ Všetky prípady arizácie treba preveriť, v každom jednom prípade treba stanoviť celkový poplatok a spôsob jeho splácania – pri súčasnom stanovení práva na odstúpenie od transakcie zo strany štátu pre prípad zanedbania splnenia povinností.

5./ Osobitnú pozornosť treba venovať majetku, ktorý bol predmetom machinácií, obchádzania povinností či bol ukradnutý. Pri prípadoch, keď sa zistí mimoriadne zvýhodnenie, treba stanoviť doplatok za prevzatý majetok; majiteľov bývalého židovského majetku treba vyzvať, aby v určitej lehote beztretno vrátili neprávom prisвоенé objekty.⁸⁰

6./ Po uplynutí tejto lehoty je treba začať prísne trestné vyšetrovanie tých, ktorí sa neprávom obohatili, predovšetkým si treba všimnúť všetky prípady zneužitia úradnej moci či navádzanie na zneužitie úradnej moci; zvlášť tie prípady, keď z dôvodu ochrany finančných záujmov Židov boli uvedené nesprávne údaje o existujúcich dlžných vzťahoch.

77 Mikuláš Pružinský.

78 Mikuláš Pružinský demisiu nepodal, len podaním demisie hrozil.

79 V danom čase (od júla 1942) ÚHÚ podliehalo ministerstvu hospodárstva.

80 Predseda ÚHÚ Ľudovít Paškovič v referáte prednesenom v Štátnej rade 12. 5. 1943 povedal: „Určenie likvidačných hodnôt narúša na nedostatok revízorov, lebo z 2049 výkazov na prevedenie odhadov mohla Slovenská revízna a dôvernická spoločnosť doteraz vybaviť 1305 a zvyšných 744 prevedie údajne do konca júna 1943.“ NIŽŇANSKÝ, Eduard – KAMENEC, Ivan (eds.). *Holokaust na Slovensku 2. Prezident, vláda, Snem SR a Štátna rada o židovskej otázke (1939 – 1945)*. Bratislava, 2003, s. 265. ISBN 80-968662-2-2. Väčšina arizácií prebehla už v roku 1941. .

7/ Likvidáciu treba potom vykonať čo najrýchlejšie, pričom pre zhodnotenie nehnuteľností úradnou cestou možno stanoviť základné sadzby na zohľadnenie sociálnej situácie nadobúdateľov.

8./ Ministrovi financií treba dôrazne pripomenúť, že nesie zodpovednosť za 4 ½ miliardy [Ks] štátneho majetku a že túto zodpovednosť má prejavíť v prípade potreby aj voči parlamentu.

(podpís. Dr. Gebert)

PAAA, Fond Gesandtschaft Pressburg, kartón 210, bez čísla.

Dokument 8

1943, 17. december, Bratislava. List E. Geberta G. Medrickému ohľadne všeobecných zásad kontroly arizácie

Dr. Erich Gebert

Aktenz.: Bw/Ju

17. Dezember 1943

Betritt: Allgemeine Grundsätze bei Verwertung jüdischer Vermögensschaften.

Exzellenz!

Im Hinblick auf die politische und moralische Bedeutung einer gewissenhaften Durchführung des gesamten Arisierungsverfahrens habe ich mir erlaubt, am 12. 7. 43 eine Reihe von Gesichtspunkten aufzuzeigen, die zur Sicherstellung der ehemals jüdischen Vermögenswerte zweckmässig sind.

Bei meinen Besprechungen im UHU und bei Besichtigung seiner Einrichtungen habe ich nun den sicheren Eindruck gewonnen, das jetzt nachträglich alles unternommen wird, um gewisse Verfahrensmängel der Vergangenheit gutzumachen und ehemals jüdische Vermögensschaften weitgehend zu erfassen und sie gerecht zu bewerten.

Immerhin konnte ich mich des Eindrucks nicht erwehren, dass ganz erhebliche Werte dem Staate dadurch entgangen sind, dass im ersten Teil der Arisierungsaktion sehr viele Mobilien Lagerstände, Schmuck, Guthaben etc. Beiseite geschafft bzw. der Bestand von Vermögensbeständen verschleiert wurde.

Sicherlich wird man all die begangenen Fehler nicht gutmachen könne, immerhin erscheint es mit zweckmässig und möglich, wenigstens einen Teil dieser Werte sicherzustellen; in diesem Zusammenhang wäre meiner Ansicht nach ganz besondere Beachtung der Erfassung der verschobene, hinterzogenen oder gestohlenen Vermögenswerte zuzuwenden, in Fällen besonderer Begünstigungen in der Festlegung von Uebernahmepreisen wären Nachzahlungen vorzuschreiben; in einem allgemeinen Aufruf wären darüber hinaus Inhaber ehemals jüdischer Vermögensobjekte aufzufordern, widerrechtlich angeeignete Vermögensbestandteile binnen einer bestimmten Frist bei Straffreiheit zurückzustellen. Nach Ablauf der Frist wären strenge Strafuntersuchungen gegen alle unbefugte Bereicherten einzuleiten, vor allem wären alle Fälle von Missbrauch der Amtsgewalt oder Verleitung zum Missbrauch der Amtsgewalt aufzugreifen, besonders aber auch jene

Fälle, in welchen zu Schutze irgendwelcher finanzieller Interessen von Juden falsche Angaben über gestehende Schuldverhältnisse gemacht wurden.

Ich wäre für eine entsprechende Veranlassung besonders dankbar.

Na stráž!

Seiner Exzellenz
Dem Herrn Wirtschaftsminister
Dr. Gejza Medricky
Pressbug

Dr. Erich Gebert
Značka spisu.: Bw/Ju
Vec: Všeobecné zásady pri zhodnotení židovského majetku.

17. december 1943

Excelencia!

S ohľadom na politický a morálny význam dôslednej realizácie arizačného procesu som si dovoľil, dňa 12. 7. 43, poukázať na celý rad aspektov, ktoré je účelné zvážiť.

Počas mojich rozhovorov v ÚHÚ a pri návšteve jeho zariadení som nadobudol presvedčenie, že teraz sa dodatočne robí všetko preto, aby sa napravili procesné nedostatky z minulosti a pre obširný súpis a spravodlivé ohodnotenie bývalého židovského majetku.

Avšak nemohol som sa ubrániť dojmu, že štátu unikli dosť podstatné hodnoty, keďže v prvej časti arizačnej akcie bolo veľa huteľného majetku, skladových zásob, šperkov, hotovosti atď. uprataných stranou, príp. bol stav majetku zahmlený.

Istotne nebude možné napraviť všetky chyby z minulosti, no ešte vždy sa mi javí ako účelné a možné zaistiť aspoň časť hodnôt; v tejto súvislosti by bolo podľa môjho názoru potrebné venovať osobitnú pozornosť premiestnenému, spreneverenému a ukradnutému majetku. V prípadoch osobitného zvýhodňovania pri stanovovaní ceny pri prevzatí by boli predpísané doplatky; okrem toho by vo všeobecnej výzve boli vyzvaní majitelia bývalých židovských majetkov, aby protiprávne privlastnené časti majetku v rámci stanovenej lehoty beztretno vrátili. Po uplynutí lehoty by bolo spustené prísne trestné vyšetrowanie proti všetkým, ktorí sa obohatili neoprávnene; predovšetkým by boli postihované všetky prípady zneužitia úradnej moci, zvlášť tie prípady, pri ktorých Židia na ochranu nejakých finančných záujmov uviedli nesprávne údaje o existujúcich dlžných vzťahoch.

Bol by som veľmi vďačný za príslušné iniciovanie.

Na stráž!

Jeho excelencii
Pánovi ministrovi hospodárstva
Dr. Gejzovi Medrickému
Bratislava

SNA, fond MH, kartón 73, P/B – 160.

Dokument 9

1943, 18. december, Bratislava. List E.Geberta V. Tukovi, ktorý sa týka návrhu dodatočnej kontroly arizátorov. Návrh bol odmietnutý, lebo odporoval existujúcej arizačnej legislatíve.

Deutsche Gesandtschaft

Bratislava, den 18. Dezember 1943

Dr. Erich Gebert

Aktenz.: Bw/Ju

Betrifft: Gewinn aus Arisationen.

Exzellenz!

Die Ausführung des Abgeordneten Mora in Slowakischem Parlament über die vielfach geradezu unsittlichen Gewinne aus Arisationen schneiden eine wirklich berechtigte Frage an.

Wenn man nun aber Bedenken hat, das gesamte Arisierungsverfahren einer Kontrolle zu unterwerfen, und gleich wie ehemals im Deutschen Reich, denjenigen Nachtragsvorschreibung zugehen zu lassen, die ungerechtfertigt Gewinne einstecken, so darf man meiner Ansicht nach eine Massnahme nicht unterlassen: gleich wie den Gewinnern bei der Erwerbung tschechischen Hausbesitzes auf den Arisatoren den gesamten Gewinn abzunehmen, den sie innerhalb der ersten 10 Jahre nach Durchführung einer Arisierung aus dem totalen oder teilweisen Abverkauf von Mobilien oder Immobilien zogen. Wenngleich ich mir der Schwierigkeiten einer solchen Massnahme speziell bei Mobilien (Warenlager etc.) bewusst bin, soll man deshalb meiner Ansicht nach die Weiterverfolgung dieses Gedanken nicht unterlassen: Die Herstellung dieses Teiles einer sozialen Gerechtigkeit wird manches Misstrauen, das gegen die gesamte Arisierung überhaupt geltend gemacht wird, abschwächen können, ganz abgesehen davon, dass der Staat, das heisst die slowakische Oeffentlichkeit ein Recht darauf hat, unverdiente Gewinne einzelner Menschen für die Gesamtheit einzuziehen.

Genehmigen Sie, Exzellenz, die Versicherung meiner ausgezeichneten Hochachtung als

Ihr sehr ergebener
Gebert e. h.

Seiner Excellenz
Herrn Ministerpräsidenten
Dr. Vojtech Tuka
Pressburg

Nemecké vyslanectvo
Dr. Erich Gebert
Spisová značka.: Bw/Ju
Vec: Zisk z arizácií.

Bratislava, 18. decembra 1943

Excelencia!

Vyjadrenia poslanca Moru⁸¹ v slovenskom parlamente o často naozaj nevhodnej miere zisku z arizácií nastoľujú jednu oprávnenú otázku.

Keď sú teraz pochybnosti preto, že by sa celý arizačný proces podrobil kontrole, a rovnako ako kedysi v Nemeckej ríši, by sa predpísali dodatočné doplatky tým, ktorí si vopchali do vrecka neoprávnene zisky, tak sa podľa môjho názoru nesmie zanedbať jedno opatrenie: rovnako ako pri neoprávnených ziskoch, odňať celý zisk za majetok pri nadobudnutí českého domového majetku arizátorom, ak tento hnutelný alebo nehnuteľný majetok nadobudnutý arizáciou následne v priebehu 10 rokov úplne alebo čiastočne odpredali. Som si vedomý ťažkostí spojených s takýmto opatrením, zvlášť pri hnutelnom majetku (skladové zásoby atď.), i tak si myslím, že by sa táto myšlienka nemala preto zavrhnúť: Nastolenie tejto časti sociálnej spravodlivosti napomôže prekonaniu nedôvery, ktorá tu voči celému procesu arizácie je, nehovoriac o tom, že štát, to znamená slovenská verejnosť, má právo na to, aby zhabal nezaslúžený zisk v prospech všetkých.

Dovoľte, excelencia, uistiť Vás o mojej neskonalej úcte ako

Váš plne oddaný

Gebert v. r.

Jeho excelencii

Pánovi predsedovi vlády

Dr. Vojtechovi Tukovi

Bratislava

SNA, fond MH, kartón 73, Pres – P/B-245, fond MH, kartón 222, bez čísla.

* Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0333.

Prof. Eduard Nižňanský, CSc.

Katedra všeobecných dejín FF UK

Gondova ulica 2, 811 02 Bratislava

e-mail: eduard.niznansky55@gmail.com

Mgr. Katarína Psicová

81 Ján Mora.